

/V \$V

ЎЛЖАЕВА ШОҲИСТАХОН МАМАЖОНОВНА

МУЗЕЙШУНОСЛИК

(Ўқув кўлланма)

ТОШКЕНТ-2002 j

Музейшуногликка оид адабиотлардп илмий фан вўл.... музейшунослик бир хилда тадқиқ қилинмаИдм Куплаб м.Млакатларда музейшуносликка мустақил фан СНфатИДв ш м л в д и . лекин унинг характерли белгиларини аниқлашда ойрим тафовутлар, келишмовчиликлар мавжуд.

Бундан ташқари айрим мамлакатлардаги <>mim > музейшуносликнинг махсус фан сифатида . . . нлл.мшши мумкинлигини бутунлай рад қилишади Шуларга караMat-дан хозирги кунда музейшунослик музейларнинг Халқаро Кенгашн (ИКОМ) гомонидан тўла тан олинди. Шундай қилиб, музейшуногликка таъриф берадиган бўлсак, Музейшунослик — бу ижтимоий фан бўлиб, социал информацияларни тўплаш. сақлаш жараёнларини, билимларни ва хиссиётни билиш ва музей предметлари орқали етказиб беришни, музей ишини, ижтимоий институт сифатида музейни, унинг социал функцияларини ва турли ижтимоий иктисодий шароитларда уларнинг амалга ошириш формаларини ўрганади.

Лекин ўрганишнинг предмета, ўрганишнинг объектид<In фарк қилиб, доимо ўзига хос хусусиятларга эга бўлиши корак ва ана игу ўзига хослик мустақил илмий фаннинг муҳим белгиси хисобланади Уни тонн11 ва лойихалаш керак бўлади Хозиргача олиб борилган илмий изланишларга таяниб, музейшуносликнинг предметини куйидагича белгилаш мумкин: Музейшуносликнинг предмета— социал ахборотларни тўплаш ва сақлаш жараёнларининг, билимларни, анъаналарни, тасаввурларни ва хиссиётини англаш ва музей предметлари орқали етказиб беришнинг, музейнинг, музей ипшнинг пайдо бўлиши, ривожланиши ва ижтимоий доирасини ўрганишдан иборатдир.

Энди музей предмета тушунчасига аниқлик кириташ керак Бу масалага олимлар XVII асрдаёқ аниқлик кириташга ҳаракат қилишган И. Д. Майорнипг уринишлари бунга мисол бўла олади. У музейда сақаланадиган предметларга реал, тўла, ҳаққоний. қудратли ва узок, вақт сақланадиган нарсалар сифатида караган.

XIX асрга келиб фаннинг ихтисослашуви шунга олиб келдики, музейларда сақланаётган предметларга кўпроқ турли фанларнинг манбалари сифатида санъат асарлари, габиат парчалари сифагид.! қарала бошланди Буларнинг барчасини умумлаш іируичи (коллекцион предмет» деган тушунча пайдо бўлди.

Хозирги пайтда музей предмета деганда асл нусхадаги ху* > • зхамиятага эга бўлган ва музей соҳасига мое тушадиын пиши фаолиятинипг н.п.жаси ёки табиат хаёти тушунилади

Хозиргача фан тўплаган маълумотларга асосланиб музей предмета—бу реал воқеликдан ажратаб олинган, музей аҳамиятига эга бўлган, музей тўпламига киритилган ва узок вақт сақланиши мумкин бўлган предметдир. У ижтимоий ёки табиий—илмий ахборотларни ташувчи—билимлар ва рухий кечинмаларнинг асл манбаи, маданий—тарихий бойлик—миллий мулкнинг бир бўлаги хисобланади •

Айтилганлардан хулоса қилиб музейга куйидагича таъриф бериш мумкин. Музей-бу социал ахборотларниш тарихан ўзаро боғловчи кўп функцияли институт бўлиб, маданий—тарихий ва табиий—илмий бойликларни сақлашга, ахборотларни тўплашга ва музей предметлари орқали тарқатишга мўлж.Іллангандир. Музей турли жараёнларни, табиат ва жамият ҳодисаларини ҳужжатлаштиради, музей предметларининг коллекциясини тўлдиради, сақлайди, ўрганади, шунингдек улардан илмий, маърифий—тарбиявий ва ташвиқотчилик максадларида фойдаланилади.

Музейшуносликда қўлланиладиган услублар:

1. Музей предметларини тадқиқ қилишда, музей коммуникациясини амалга оширишда ижтимоий ва табиий фанларнинг ҳар хил услублари қўлланилади Жумладан, махсус ва ёрдамчи тарих фанларининг, санъатшунослик ва адабиётшуносликнинг услублари кенг қўлланилади Музой экспозициясини ва кўрғазмасини тайёрлашда, музейга келувчиларни ўрганишда ва турли формадаги таълим— тарбиявий фаолиятани амалга оширишда педагогика ва психологиянинг услубларидан ҳам фойдаланилади. Музей предметларини реставрация ва консервация қилишда табиий фанларнинг услублари — ремптенграфия, спектография ва бошқа услублар қўлланилади.
2. Кўплаб табиий ва ижтимоий фанларда мавжуд бўлган дала тадқиқотлари услубидан фойдаланилади. Бу услуб мавжуд бўлган ва амал қилинаётган тазимларни ўрганишда қўлланилади.
3. Жамият хаётини бевосига кузатиб бориш услубидир.
4. Экс позиция соҳасидаги тадқиқот, уни ўзлаштириш, консервацияга оид иш, музей предметларини реставрация қилиш экспрементал услубни қўллашни талаб қилади.

Бу услубларнинг барчаси музейшуносликда ўрганиш предметининг хусусиятага караб бир ҳолатдан бошқа ҳолатга ўтиб

туради Музейшуносликда қўлланиладиган илмий услублар юзидан ана шулардан иборат. Албатта фаннинг ривожланиш оилан у қўлланиладиган услублар ҳам кўпая бораверади.

Музейлар кўп асрлик тарихга эга.

Мисол тариқасида қадимги Юнон музейларини қолтириш мумкин Музейларнинг дастлабки ватани Юнонистонди!> Юнонистонда Геликон тоғи атрофида музаларга бағишлаб ҳар беш йилда бир марта байрамлар ўтказилиб. унда шоирлар, рассомлар, ва ҳайкалтарошларнинг ўзаро мусобақалари бўлиб турган.

Музейлар айниқса Европада Уйғониш даврида ривожланган 15 асрда Италияда илк маротаба оммавий музей очилган. Лондондаги Британия музейи (1753), Париждаги Лувр музейи (1793) ва бошқалар ҳам Европадаги илк оммавий музейлардан ҳисобланади

Ўрта Осиё, хусусан Ўзбекистан музейлари ҳақида гапириладиган бўлса, санъат асарлари, бадиий бойликлар, одамлар сиғинадиган ҳайвонлар, худоларнинг ҳайкаллари ва езувлари кадрланган ва йиғиб борилган. аммо оммавий музейлар юртимизда рус босқинидан кейин пайдо бўлган

фМАЗУ. ЎЗБЕКИСТОНДА МУЗЕЙ ИШИ ТАРИХИ. ТУРКИСТОНДЛ ДАСТЛАБКИ МУЗЕЙЛАРНИНГ ВУЖУДГА КЕЛИШИ.

РЕЖА

1. Музейларнинг шаклланиш тарихи.
2. Рус босқини даврида музей иши

АДАБИЁТЛАР.

1. Общественные музеи Узбекистана. Т., 1988.
2. Садыкова. Н. Музейное дело в Узбекистане. Т., 1977.
3. Содикова Н. Маданий меросимиз хазинаси. Т., 1981
4. Содикова Н. Ўрта Осиёда музейларнинг шаклланиши Мозийдан садо, 1999. № 1-2.

Ўрта Осиё халқлари қадимдан Яқин Шарқ ва Ғарб давлатларини Урарту. Миср, Греция, Бобил, Рим қабилар билан иқтисодий ва маданий алоқалар урнатганлар. Ўрта Осиёнинг утын

машҳур «Буюк ипак йўли» Шарқий Осиё ВА Ҳиндистонни Ўрта ер денгизи мамлакатлари билан боғлар эди.

Бундай жозибали ўлка барча давлағларда чет эл истилочиларининг диққат марказида бўлган. Шу сабабли тақдир гаказоси билан Ўрта Осиёнинг тарихий қисмати жуда оғир кечди Босқинчилик урушлари, ҳукмрон доираларнинг ўзаро ички зиддиятлари туфайли тўс — тўполонлар ҳам тез—тез юз <Бериб турган.

Доимий қирғинлар туфайли бетакрор саройлар, гўзал шаҳарлар. ноёб иншоотлар вайронага айланиб. йиғилган б<-баҳо маданий бойликлар ғолиблар ўлжаси бўларди.

Муаррих Мухаммад Наршахийнинг гувоҳлик беришича. араблар Пойкент жашларидан ҳисобсиз тилло, кумуш буюмлар, қурол аслаҳалар, қимматбаҳо кийим — кечаклардан иборат қатта ўлжа билан қайтганлар. Араб истилоси даврида хазина тўндш. маданий бойлик жамғариш ишларида дурустроқ. силжиш юз бермади

Ўрта Осиёда мустақил Сомонийлар давлатининг (IX — Ҳасрлар) барпо бўлиши бу борада гўдан ўзгариш қилди Бу даврда сарой бойликларидан ташқари, катта кутубхоналар. архивлар ташкил этилди

Тарих гувоҳлиғича, X асрдаги Бухоро ва Шероз амирликлари кутубхоналарида инсоният яратган кўплаб нодир китоблар бўлган Ғазнавий сулоласининг асосчиси Мухаммад Ғазнавий ҳам жуда кўп китоблар тўплаган. Хоразмшоҳ Мухаммад мамлакатнинг равнақи йўлида катта ишлар қилди Гўзал саройлар, қасрлар, мпқбаралар қурди Нодир моддий — маънавий бойликлар тўпланди, аммо бу бетакрор сантлат ва маданият ёдгорликлари, бутун шаҳар мўғул босқинчилари истилоси туфайли йўқотилди Кутубхоналар сндирилди, маданий ҳаёт 100 йиллар орқага чекинди.

Орадан 150 йил ўтгандан сўнг Ўрта Осиёда фан ва маданият қайта қуртаклай бошлади. Айниқса, Амир Темур томонидан ягона марказлашган давлат тузилиши ва Самарқанднинг пойтахт қилиниши катта бойликларнинг тўпланишига сабаб бўлди. Меъморий ёдгорликлар, макбаралар, масжид — мадраозлар, саройлар қурилди

Амир Темур забт этган мамлакатлардаг қадимий қўлёзмолар, хон, амирларга тегишли сзишма ва элчилик ҳужжатлари, мусулмон дунёсининг муқаддас китоби бўлмиш «Усмон Қуръони»нинг асл нухасини Самарқандга келтирди. Дунёга маъруз Темур кутубхонасини барпо этди Темурнинг севиқли набираси,

Шарқнинг буюк астроном олими Мирю Улуғбек бу кутубхонани инала бойитди.

Томури хукмдорларнинг хаммаси маданиятни ривожлантиришга катта хисса қўшдилар.

Маълумотларга кўра, Алишер Навоийнинг жуда катта, нодир. қўлёмоларга бой шахсий кутубхонаси бўлган. Бу кутубхонадан тарихчи Хондамир, мусаввир Бехзод ва бошқа олиму фозиллар фойдаланганлар.

Бухоро—Хива хонликларида хам нодир қўлёмолар коллекциясини тўплаб сарой ва шахсий кутубхоналар барпо этиш о дат бўлган эди

Хива хеши Мухаммад Рахим II, (Феруз таҳаллуси билан машхур пюир 1865—1910) кутубхона барпо этиб уни дунёнинг хар чеккасидан келтирилган нодир қўлёмолар билан бойитиб боради Ўрта Осиёда биринчи бўлиб Хваада литография гашкил килиб, ноширлик сан'атини ривожлантирилади.

XIX асрда Хива хонлиги ўзининг китоб хазинаси билан дунёга машхур бўлади. Бу ерда араб, форс—тожик тилларидаги қўлёмолар ўзбек тилига таржима қилинган

Қўкон хонлигида хам бой кутубхона бўлиб, нодир қўлёмоларга эга эди. Бу даврда Ўрта Осиёнинг йирик шахарлари С>арғона, Бухоро, Қўкон, Тошкент ва бошқа шахарларда китоб ихлосмандлари бўлиб, улар жуда катта маблағ сарфлаб нодир қўлёмоларни йиққанлар Масалан: Тошкентда Жўрабекнинг шахсий қўлёмолар коллекцияси машхур эди. (1906 йилдл ўлдирилган), Бокижон бой, Қози Мухидднн, Лндижондаги Дукчи Эшон кутубхоналари, Бухорода яшаган Қози Шарифжон Махзун Зиёнинг кутубхонаси ва ундаги қўлёмолар ўзининг нодирлиги ва кадимийлиги билан машхур эди.

Шундай килиб, юқоридаги фактлар асосида шундай хулосага келиш мумкинки, Ўрта Осиё диёрида моддий ва маънавий ёдгорликларни гўплаш асрий анъана бўлиб, миллий хусусиятларга, ислом дини урф одатларга риюя қилган холда амалга оширилган^

Урта Осиёлик буюк алломаларнинг қомусий, нюх асарлари XII асрдан Оврүпа мамлакатларида лотин тилига таржима қилиниши, дуно фани ривожига катта хисса қўшди. Шарқ мамлакатларида эса, бу шоҳ асарлар кутубхоналарнинг олтин фондига айланди

Қадимдан Оврүнолик олимлар, хукмрон доиралар Ўрта Осио халқларининг тарихи, маданияти ва маданий ёдгорликларини >галлашга ҳаракат қилардилар. Кейинги даврга келиб, Ўрта

Осиёдан фақат ерли муаллифларнинг қўлёмолари эмас, балки Шарқдаги буюк мутаффакирларнинг фақат номларигина маълум. аммо ўзи топилмаган асарлари хам худди шу ордап чиқиш мумкин деган мулоҳазада бўлдилар.

Дарҳақиқат, уларнинг тахминлари тўғри чикди ва изчил олиб борилган ҳаракатлари натижасида Ўрта Осиёнинг маънавий хазиналари Оврүпо—Осиё давлатларининг мулкига айланди Бу ишлар хилма-хил йўллар билан амалга оширилди: бу бойликлар хонликларга келган элчиларга совға сифатида Берилди. савдогарлар, атайлаб келган сайёҳларнинг ҳаракатлари, ўргададаги воситачилар оркали ва босқинчилик ҳаракатлари туфайли хорижий мамлакатларга чика бошлади Масалан: 1740 йили Эрон шоҳи Нодиццмс, Ўрта Осиёни босиб олади ва Амир Темури макбарасидан кўп ёдгорликларни олади: Темури кабри устидан нефрит тоши, (охибқироннинг макбарага қўйилган олтин сопли қиличи ва калконлари. қабр устига қўйилган Қуръон Самарканддан босиб олинган бехисоб ўлжалар ичида олиб кетилади Аммо Темури кабри 10ШИНН йўлда синиб қолгани учун тезикда қайгаради.

1831—1833 йилларда Ост—Индия компаниясининг лейтенанти Александр Берне Бухорода яшаб, кадимий тилла ва қумуш тангаларни йигади ва 200 дан ортик иодир нумизматика коллекциясини барпо этиб, Британия музейига тақдим этади. Ҳозир бу коллекция бебаҳо хисобланади Лммо бу борода Рус империяси алоҳида кенг қўламда «изланиш» ишларини олиб борди.

Бу жараён айниқса XIX аерга келиб жуда авж олди

Петербургдаги Осиё музейининг директори. шарқшунос олим Х. Д Френ 1834 йил Ўрта Осиёдан излаб топилиши мумкин бўлган Шарқ муаллифларига мансуб «Юз асарнинг хронологик рўйхати» ни тузиб чикди

Оренбург божхонасига савдогарларни жўнатиш ва кўрсатилган қўлёмоларни Петербурга юбориш хаҳида фармойиш берилди, бу вазифа буюргаидан хам аъло даражада бажарилиб, •I• ин ва Ўрга Шарқ халқлари тарихи географиясига дойр қимматли қўлёмолар Петербурга ок,иб кела бошлади Бу Ўрта Осиё моддии ва маънавий ёдгорликларининг олиб келинишининг биринчи босқичи эди.

Шу даврдаёқ Оврүпо давлатлари ва Русиянинг подшо саройлари кутубхоналарида Туркистон ёдгорликлари пайдо бўла бошлади 1853 йили рус қўшинлари томонидан Оқ маежид қалъасининг қўлха киритилиши пайгада моддий ва маънавий хазиаларимиз рус қўшини томонидан вахшийларча таланди

1869 йилдан режали ўлжа йиғиш чоралари ишлаб чиқилди. Солдат—офицерлар қўлларига Петербургда ёзилган товсиянома берилиб қандай нарсаларга аҳамият беришликлари кўрсатилган эди. Асогий **чаксад**: Туркистон шаҳарлари ва хонликлардан қўлёмала, хужжатлар, танга. мухр. амалий ганъат намуналари, осори — атикалар, маҳаллий хунармандларнинг ижод маҳлулотлари, гиламлар. миг ўймакорлиги буюмлари. нодир **эгар**—жабдуқлар, заргарлик буюмлари. айниқса, соплари дур. гавхар тошлари билан безатилган қимматбаҳо металлдан ясалган қилич, ханжар, пичоқлар ва бошқа буюмлар Петербургдаги музей ҳамда кутубхоналарга жунатилиши керак эди.

Ҳарбий бошлиқлар ва амалдорлар бу қимматбаҳо ёдгорликлардан ўзларига коллекция тўплашни ҳам унутмадилар

1869 йили Самарқандда Туркистоннинг биринчи генерал— губернатори К. П. Фон Кауфман (1867— 1882Й) мугулмон дунёсининг мукаддас китоби VII аср Куфа қўлёмала ёдгорлиги «Усмон Қуръони»ни Петербург императорига жўнатди.

1870 йили Бухоро амири фуқаролари кўзғолонини бостириш баҳонасидаги ҳарбий юришда Шаҳрисабз ва Китоб бекларига қара шли жойлардан 97 жилд қадимий қўлёмалар тортаб олинди

Маданий ва маънавий ёдгорликларни илмий асосда йиғиш 1873 йили Хива хонлигига юриш олдидан жуда мукамал ташкил ми **И ми I ми** Бу ишга Петербургдаги рус география жамияти бот кош бўлди Йирик шарқшунос олим П. И. Лерх хонликда нималарга эътибор бериш ва йиғиш ҳақида мукамал дастур ишлаб чиқиб Туркистонга юборди. Дастур. яъни «Кўрсатма» типография йўли билан нашр қилиниб солдат ва офицерларга тарқатилди •

«Кўрсатманинг» махсус бўлимида архив хужжатлари, тилла, қумуш гангалар ва қўлёмала китобларни йиғиш алоҳида қайд этилди Яна кўрсатилдики, юқоридаги ёдгорликлар. қозихоналар, масжид— **Мадраса** ва хонадонлардан олинсин. Бу ерларда Абу Райхон Беруний. А. Павоий ва бошқа мутафаккирларнинг қўлёмалари бўлиш шартлиги кўрсатилди Ёзилган қўлёмала ва осори — атака буюмларини Петербургда жўнатиш Туркистон генерал— губернаторининг фахрий маслаҳатчиси шарқшунос олим А. Л. Кун зиммасига маъмурий йўл билан юклатилди. Солдат ва офицерларни рағбагланзириш йўллари кўрсатилди

Бу пайтда Хива хони шошилиш равишда қочган бўлиб, **сарой** босқинчилар ихтиёрида қолган эди. Хон саройи ва ундаги хазиналар талон-тарож этилди, қўлёмалар ва хужжатлар Петербург императори кутубхонасига (ҳозирда С. Шедрин

номидаги Петербург давлат кутубхонаси) жўнати\ди. Хива хони гахти эса 1874 йилда Москвадаги қурол аслаҳа палатасига топширилди Бу гахтни илмий тасвир этган рус олими В. В. Стасов: «Бу тахт Хива хунарманд усталарининг маҳорат чўккиси, яъни металлга гул солиш хунарининг бетакрор маҳсули» дейди. Хон саройидан олинган қимматли ўлжалар ичида 200 га пул ясайдиган қолиплар, 25 пуд тилла ва қумуш, хон муҳри, 200 дан ортиқ қадимий тангалар, беҳисоб қимматли тошлар ва тиллодан ясалаган заргарлик буюмлари ва кийим — кечаклар бор эди. Бу нарсалар Петербург ва Москва музейларига Эрмитаж, Царскосельский арсенал, Москва политехника музейи, этнография музейи ва бошқа жойларга жўнатилиди Булар бутун дунёдан келтирилган санъат дурдоналари эди. Беҳисоб Хитой чинни идишлари. Эрон, туркман ипак гиламлари, Кашмир рўмоллари, ажойиб чопон ва қурол аслаҳалардан, беҳисоб заргарлик буюмларидан иборат эди. Фақат XVII -XVIII -XIX асрга оид Хитой чиниисидан ясалган буюмлар 1000 дан ортиқ бўлиб бу нарсалар рус офицерларига ўлжа бўлди.

1875— 1876 йили Қўқонга юриш бўлди, хонлик тугатилиб, хонлик хазинаси, ундаги қўлёмалар қимматли мис, тилла, қўқон буюмлар, қурол аслаҳалар Петербургда жўнатилиди. Қўқон, олинган мисгарлик, заргарлик буюмлари шу вақтгача йирик музейлар— Эрмитаж, Британ музейи ва бошқа музейларнинг кўргазмаларида кўрсатилмоқда Шундай қилиб, Ўрта Осиё халқларининг тўқилган қонлари ҳисобига Туркистон ерида 5 та маъмурий вилоят: Сирдарё, Зарафшон (Самарқанд), Фарғона, Каспий орти вилояти. Еттисув тузилиб генерал— губернаторга қарам бўлди ва Россиянинг тўла маънодаги колониясига айланди

Бухоро билан Хива рус империясининг тобе хонликлари бўлиб қолди. Ўлкада ярим подшо Туркистон генерал-губернатор бўлиб, у чекланмаган ваколатга эга эди

Энди янги вазифа Ўрта Осиёнинг улкан территориясини ўзлаштириш, уни ҳоризмнинг Шарқдаги истехкомига, бойиш манбаига айлантириш, ўлкани мукамал ўрганиш, яъни ўлкан.ч ер ости ва ер усти бойликларини ўсимлик ва ҳайвонот оламни, тарихини, эсографиясини ўрганиш зарур эди.

Бу борада катта дастур ишлаб чиқилди: унда Туркистоннинг Қадимги тарихи, моддий ва маънавий ёдгорликлари. география; и. ер ости ва ер уста бойликлари, табиата, ҳайвонот дунёси, урс одатлари. ҳаёт тарзини кенг қўламда ўрганиш ва ўзлаштириш мўлжалланган эди,

Шу максадга генерал—губернатор хузурида фахрий маслахатчилар штати барно этилди ва бу лавозимларга шарқ тарихи билимдонлари жалб этилди

Петербургда шарқшунос олимлар Ўрта Осиёга доимий ва узок, муддатли командировкаларга келиб маҳаллий коллекционерлар ва шарқшунослар ёрдамида ҳар гарафлама текшириш ўтказар эдилар. Улар пиши археологик қазилмалар ва бетакрор макбарлар ва мадрасалардан бошлар эдилар. Бу ишларнинг натижаси ўларок, улар ихтиёрида қадимий нодир едюрликлар, қimmatли манбалар тўнланарди. Бу ноёб манбалар Петербург музей ва қугубхоналарига жунатилади. Улар Петербургнинг ҳамма шаҳарларига генерал губернатор ваколати билан бориб хон саройлари, мадрасалар, масжидлар, қозихона ва сандогарларнинг қадимий коллекцияларини, моддий ва маданий ёдгорликларни, қадимий нодир қўлёмаларни изчил равишда қулга киритиб, саралаб Петербургдаги археология комиссиясига, Осиё музейига Ра Император қутубхонасига узлуксиз жўнатиб турдилар. Булардан гашқари шу мақсад йўлида 1867 йилдан то 1917 йилгача Туркистонда 15 тадан ортиқ илмий жамият ва тўғарақлар ишлаб турган.

1895 йилда Тошкентда археолог, этнограф ва антропологлар тўғараги ташкил этилиб, унга Николай Петрович Остроумов бошчилик қилди. Тўғарақнинг асосий вазифаси—ўлканинг бой маданияти ва тарихини ўзида мужа самлаштирган ёдгорликларни тўплаш ҳамда ўрганиш бўлди. Бу ишда Петербургдаги император археологлар жамияти билан ҳамкорлик йўлга қўйилган эди. Тўғарақ тўпланган ёдгорликлар ҳақида марказга ахборот бериб турар ва марказдагиларнинг тавсияси билан қўлга киритилган ёдгорликларни Петербургда жунатар эдилар.

1898 йилда Лнджон қўзғолонининг сардори Дукчи Эшон қутубхонаси мусодара қилинди. Ундаги 194 нодир қўлёмалар тезликда Петербургда жўнатилди. Туркистон хазиналарини марказга юборишда жонбозлик кўрсатган яна 3 чи бир гуруҳ бор эдики. улар маҳаллий ҳавақор ёдгорликлар мухлислари эдилар. Улар ўлка зиёлилари, рус маъмуриятининг расмий ходимлари ва қазта кичик ҳарбий амалдорлар эдилар. Рус тарихининг намояндалари ўзлариниш Туркистонда олиб борган илмий ва ёдгорликларни тўплаш ишларида маҳаллий мухлисларга таяндилар. Масалан: самарқандлик Мирза Қосимов, тошкентлик савдогар Ақром Аскарлов, самарқандлик Мирза Абдулла Бухорий, этнограф И.охимардон Иброҳимов, самарқандлик Абу Сайд Махсум,

археолог Олим Турди Мирғиёсов ва бошқалар. Булардан ташқари. яна Петербург, Москва музейларидан беҳисоб мутахассислар тез-тез ўлкага келдилар ва ҳисобсиз ёдгорликларни олиб кетдилар. Шундан килиб, бунд.ш жозиба, афсонавий ўлка рус хушдорларини шошилтириб ўлкада ҳар тарафлама «илмий текшириш» ишлари ривожланиб кетди. Чор ҳукумати Туркистон ўлкаси халқ оmmasига миллий жиҳатдан ўзини англаш учун имкон бермас, чўйки улар ораида тарихий билимларни кенг ташвиқот қилиш ва улар эътиборини қадимги ёдгорликлар қimmatига жалб этиш чоризмининг мустамлака сиёсатига путур етказди, деб ҳисоблардилар. Лекин Ўрта Осиёга ўз мустамлака мулки деб билган чоризм беқийс бойликларини ўзлаштириш учун Туркистонни илмий асосда ўрганиш зарурлигини яхши тушунарди.

Илмий жамиятлар. Туркистон ўлкасининг тадқиқотчи олимлари, айрим шахслар, айрим муассасалар ўз фондларини Туркистон ўлкаси минералогияси, зоологияси, нумизматикаси, этнографияси, флора, фауна дунёсига оид ажойиб коллекциялар билан тўлдириб олдилар.

Шу муносабат билан тарқок коллекцияларни бирлаштириш ва уларни Петербургда жўнатиш учун саралаш маркази лозим бўлиб қолди. Бунинг учун энг қулай Марказ музей ҳисобланиб, ўлкада музей ташкил этиш масаласи қўтарилди. Жумладан, А. П. Федченко Туркистон генерал губернаторига тайёрлаган ахборотда «Туркистонни муваффақиятли ривожлантириш учун у билан асосли равишда танишиш» чикиш керак, музей эса бунинг энг яхши воситасидир», деб ёзган эди.

Шундай килиб, А. П. Федченко, И. В. Мушкетов, В. Ф. Ошанин, В. В. Бартольд ва бошқалар Туркистонда музейлар қурилишининг ташаббускорлари бўлдилар.

1876 йил биринчи булиб Тошкент музейи (ҳозирги Ўзбекистон тарихи давлат музейи) очилди. Шу пайтдан эътиборан, Ўрта Осиёда бош музейнинг мавжудлиги расман тан олинди.

1896 йили Самарқанд 1898 йили Еттисув, 1899 йили Фарғона ва Каспий орти (Ашхобот) ўлка музейлари барпо этилди.

Экспозицияларнинг мазмунига келсак, унинг асосий вазифаларидан бири чоризм қуролининг Ўрта Осиёдаги ғалабаларини шарафлашдан иборат бўлиб, Туркистонни босиб олишдаги рус генераллари ва офицерларининг кўрсатган «жанговарлиги» мадҳ этилиб, уларнинг саноксиз портретлари кўрсатилган эди. Экспозицияларда маҳаллий тилларда изох

текстлари берилмасдан, маҳаллий аҳоли музейни кўриш б.и тушуниш учун қис қача изоҳларга муҳтож эди

Умуман. мустамлака маъмурияти музей эксозициялардан. ҳукумрон метрополия ғояларини тарғиб қилиш учун фойдаланар эди Бу ишда руг буржуазияси, савдогарлар ҳамда корчолонлар мустамлака табиий бойликларини суистеъмол қилишдаги ўз ютуқларини намоиш қилиш ва шу билан ўз маҳсулотларини пуллаш учун реклама яратишга ҳаракат қилар эдилар

Шундай бўлсада, XIX асрда Туркистон ўлкасида дастлабки музейларнинг юзага келиши ўлкада маданиятнинг ривожига кўшилган ҳисса. деб биламиз Ма^аллий ах,олининг оз қисмн зиёлилари музей эксозициялари билан танишиб, ўлкаларининг ўз табиатн, ер ости ва усти бойликларидан иамуналар кўриб, ўзлигини билишда туртси олган бўлсалар ажаб эмас.

3.МАНЗУ. 1917-1941 ЙИЛЛАРДА МУЗЕЙ ИШИ ВЛ ЁЛГОРЛИКЛАРИИ АСРЛШ.

РЕЖА:

1. Совет ҳукуматининг музейлар соҳасидаги чора-тадбирлари
2. Туркомстарис ва унинг фаолияти
3. Узкомстарис ва унинг фаолияти.

АДАБИЁТЛАР:

1. Музей — ўлкашунослик практикаси. Т., 1978
2. Очиқ осмон остидаги музей. Т., 1981.
3. Содиқова Н Маданий меросимиз хазинаси Т., 1981.
4. Содиқова Н Музейное дело в Узбекистане Т., Фан, 1977

1917 йил Октябр Петербургадаги Ленин бошлик большевиклар давлат тўнтарилиши йўли билан ҳокимият теиасига келдилар ва ўзларининг ҳокимият органларини ўрната бошладилар Орадан кўп вақт ўтмасдан бу ҳол Россиянинг мустамлакаси бўлган Туркистонда ҳам рўй берди. Яъни Тошкентда ҳам келгинди большевиклар ҳокимиятни ўз қўлларига олдилар

Ўзларини камбагалпарварлар деб эълон қилган шўролар ҳукумати мамлакатдаги барча моддий—маданий ва маънавий бойликларга даъвогарлик қила бошлади. Натижада орадан кўн вақт ўтмасдан миллийлаштириш шиори остида бутун мамлакат бўйлаб моддий ва маданий бойликларни қонуний эгаларидан зўравонлик йўли билан тортиб олиш ва қаршилиқ кўрсатган мулкдорларни қатағон қилишга киришилди. Бу ҳол музейлар соҳасида ҳам рўй берди

Бо.\\шевиклар ҳукумати қуйидагиларни назарда тутувчи тадбир ишлаб чиқилди:

—ҳозирда амал қилиб турган музейларни рўйхатга олиш ва тарқалиб кетган музей коллекцияларини йиқиш:

— анча машҳур бўлган хусусий жамғармаларни, яхши ховли — жойларни, мачитларни хусусий эгаларидан тортиб олиш ва уларни музейга айлантириш,

—озми, кўпми машҳур бўлган барча хусусий коллекцияларни рўйхатга олиш, қадимий кўргончаларни назоратдан ўтказиш, (кўздан кечириш) тарихий аҳамиятта эга бўлган масжид/ларни ажратиш. уларга ҳар қандай узгартириш киритишни таъқиқлаш;

— жойларда ўғрилиқ мақсадларида олиб бориладиган археологик қазилмаларга қарши курашиш;

— музейларни оммавий маърифий органларга айлантириш, уларни ҳар хил музейга дахли бўлмаган ортиқча материаллардан тозалаш, уларнинг ҳар бирининг роли ва ишининг мазмунини аниқ белгилаш.

Совет ҳокимияти пайдо бўлгандан кейин музейларга раҳбарлик қилиш вазифаси маориф ХКС га яъни унинг қошида ташкил қилинган «Музей ишлари ва қадимги ёдгорликлар ҳамда санъатни асраш бўйича Бутунроссия коллегияси» нинг зиммасига юклатилди Кейинчалик 1918 йилнинг майида бу коллегия маориф ХКС нинг музей бўлимига айлантирилди ва унга барча музей-ларни бирлаштириш ва уларга раҳбарлик қилиш вазифаси топширилди Шунга мувофиқ бўлимлар ва бўлимчалар **ТоШЖВЛ** қилинди Ресиубликадаги Маориф ХКС лари қошида ҳам бундай бўлимлар ташкил қилинди. Музей ишига ташкилий ва илмий раҳбарлик қилиш шу тарика таъминланди.

Маг>лумки, 1918 йилнинг 23 майида динни давлатдан ажратиш тўғрисида қонун (декрет) қабул қилинди Шундан кс?ин махсус декретлар асосида ҳукмдорларнинг собиқ саройлари, йирик оммавий ва хусусий музейлар, помешчиклар кўржонларидаги бадий коллекциялар эгаларидан зўравонлик билан тортиб олиниди Ан<1 шу бой коллекциялар асосида янги ташкил қилинган музейларнинг фондлари тўлдирилди.

Шу даврда миллийлаштириш ишлари Туркистонда ҳам бошланди Жумладан Туркистон Республикаси ХКС нинг I 918 йил 19 апрелдаги декрета билан Тошкентдаги княз Николай Романовнинг мажмуалари давлат мулки деб эълон қилинди. Унинг данғиллама ховлиси халқ музейига айлантирилди. Шу тарика Туркистоннинг янги ҳукумата ХКС 1921 йилнинг 31 июлида

Туркистон Республикаси халкларининг маданий хазинасининг йўқолиб кетиши хаифиби тутдирувчи қадимий ва санъат буюмларини ҳамда илмий коллекцияларни четга олиб чиқиб кетишни таъқиқловчи қ^аР^оР қабул қилди. Шу қарорга мувофиқ эксперт комиссиясига халкнинг маиший гурмушига оид антика буюмларни бозор ва дўконларда сотилишини назорат қилиб туриш топширилди.

1918 й. 5 октябрида РСФСР ХКС «хусусий шахслар, жамоалар ва ташкилотлар эгаллик қилиб келаётган санъат ва қадимий ёдгорликларни регистрация қилиш ҳисобга олиш ва қўриқлаш гуғрисида» декрет чиқарди. Шу декретга биноан барча маданият ёдгорликлари қимга тегишли бўлишидан қатъий назар давлат муҳофазасига ўтказилди. Ўз навбатида 1921 йилнинг 31 июлида ТА.ССР ХКС «Туркесубликасидаги айрим шахслар ва жамоалар ихтиёридаги санъат ва тарихий ёдгорликларни регистрация қилиш, ҳисобга олиш ва муҳофаза қилиш тўғрисида» қарор қабул қилди. 1919 қарорга мувофиқ, музей органлари зиммасига қуйидаги маъсулиятли вазифа юклатилди: «Барча монументал ва ашёвий санъат асарлари ҳамда қадимий ёдгорликларни дастлабки давлат регистрасиясидан ўтказиш, улар қимнинг ихтиёрида бўлишидан қатъий назар ҳамда яхлит гўплам шаклида, ҳам алоҳида предмет шаклида рўйхатдан ўтказиш».

Қарорда кўрсатилгандек рўйхатдан ўтгандан кейин Туркомстарис ҳисобида қолдирилган тўпламлар ва алоҳида санъат ёдгорликлари давлат назорати остида бўлди. Шундан кейин уларни сотиш ва четга олиб чиқиб кетиш, бир шахсдан иккинчи шахсга ўтказиш таъқиқланди. Уларни таъмирлаш, тузатиш унинг жоилардаги органларининг зиммасига юклатилди ва улар томонидан қайд қилиб борилди. Бу қарор асосан хусусий эгаларнинг ихтиёрида бўлган ёдгорликларни назарда тутар эди. Уларнинг эгалари қарор қабул қилингандан бошлаб уч ой муддат ичида ўзларининг тўпламлари ҳақида маълумот беришлари шарт эди. оадий илмий ёки тарихий жиҳатдан ўта қимматли бўлган ёдгорликлар агар уларнинг муҳофазаси хавф остида қолган, эгаси аямасдан муносабатда бўлаётган ёки зарурий чоралар қўришга эгасининг имкони бўлмаган ҳолларда мажбурий равишда эгасидан тортиб олиниб давлат муҳофазасига ўтказилиши кўзда тутилган эди.

Ахар қимматбаҳо буюмлар сотиладиган бўлса, Туркомстарисга уларни махсус эксперт комиссия баҳолаган имтиёзли нархларда

сотиб олиш ҳуқуқи берилди- Шу мақсадда унинг қошида махсус пул фонди ташкил қилинди.

Бундан ташқари Туркомстарис хусусий шахсларга тегишли бўлган тўпламлар ва коллекцияларни кўргазмага қуйиш ҳамда нашр қилиш ҳуқуқини ҳам олди. Музей предметларини аниқлаш мақсадида илмий—бадий эксперт комиссия ташкил қилинди. Комиссиянинг раислигига Гукомстарис музей секциясининг мудири Л. М. Миронов тайинланди. Комиссиянинг қизғин фаолиятга натижасида Туркомстариснинг музей фонди қисқа вақт ичида қуплаб бадий ва тарихий аҳамиятига эга бўлган предметлар билан тўлдирилди.

Мустабид совет ҳукуматининг маданий меросини асраш тадбирлари жумласига археологик ёдгорликларни муҳофаза қилиш ва ўрганиш борасидаги ишлар ҳам кирган. Хали 1918 йилиёқ музей ишлари ва қадимий ёдгорликлар, санъат ва табиатни асраш бўйича РСФСР Бош қўмитаси тузилган эди. 1921 йилнинг 23 майида эса Туркомиссия ва ТАССР ХКС Маориф халқ комиссарлиги қошида «Музей ишлари, қадимий ёдгорликлар, санъат ва табиатни муҳофаза қилиш бўйича қўмита» ташкил қилдилар.

Туркомстарис — Туркестанская комиссия по охране памятников старины и искусства — қадимий санъат ёдгорликларини, табиатни қўриқлаш бўйича Туркистон комиссияси эди. 1921 йил 22 майида Туркистон Республикаси ХКС Маориф халқ комиссарлиги таркибида Туркомстарис — музей ишлари, қадимий ёдгорликларни, санъат ва табиатни қўриқлаш ишлари бўйича комиссия тузиш тўғрисидаги низом **ТасАНКА^аА^а** Комиссиянинг зиммасига Туркистон Республикасидаги барча музейларни бирлаштириш ва бошқариш, қадимий ёдгорликларни, санъат ва табиатни қўриқлаш ва таъмирлаш функцияси юклатилди.

Биз кўриб чиқаётган даврда совет музейлари олдига қўйилган вазифалар меҳнатқашларни биринчи беш йиллик топшириқларини бажаришга сафарбар этиш, саводсизлик ва чаласаводликни тугатиш, ишлаб чиқариш тажрибаларини ташвиқ қилиш, қишлоқ хўжалигини коллективлаштириш масалаларини ёритиш, меҳнатқашларни маданий ва профессионал савиясини оширишдан иборат эди. Музейлар олдига қўйилган вазифалар БМИК ва РСФСР ХКС нинг 1928 йил 20 августда М. И. Калинин имзо чеккан «Музей қурилиши қандаги қарор» да ўз ифодасини тошан эди. Бу қарорда музейлар тармоғининг нотекис тақсимланганлиги муносабати билан миллий ўлкаларда музейларни

Буйдан I-IMI.Iin съезднинг махсус орган, — «Совет музей» журналини чиқариш ҳақидаги қарори ҳам катта аҳамията эга бўлди. Журнал 1931 йилдан нашр қилина бошлади

Биз ўрганаётган даврда Ўзбекистон музейшунослари ҳам конференция чақириб музейлар олдидан турган асосий вазибаларни белгилаб олдилар 1933 йили Тошкентда музей ишини янада ривожлантиришга оид асосий йўналишларни белгилаш масаласи муҳокамасига бағитланган музей ходимларининг I республика конференцияси чақирилди

Конференцияда секция мажлисларини уч комиссия ташкил ЭДИ:

- 1) Ўз ССР музей тармоғи ва қурилишини режалаштириш;
- 2) Музейларнинг илмий тадқиқотлар ишлари;
- 3) музейларнинг оммавий маърифий фаолияти. Муҳокама давомида республикадаги музей қурилишининг барча асосий масалалари кўриб чиқилди

Конференцияда музей фаолиятини илмий ва жамоатчилик ташкилотлари билан ҳамбарчас боғлиқ бўлиши зарурлиги қайд этилди. Уларнинг ёшларни тарбиялашдаги роли, мактаблар билан алоқада бўлиши зарурлиги, мактаб ўқув режасидаги музей экскурсияларининг киритилиши лозимлиги алоҳида таъкидланди. Умумўлкашунослик музейи асосий тип сифатида кўрсатилган бўлсада, асосан маданий марказ ҳисобланган йирик шаҳарларда махсус музейларни қуришга ижозат берилди. Ўлкашунослик музейлари тармоғи қуйидагича белигиланди: республика микёсидаги марказий: бир неча туташ ва иқтисодий яқин районлар доирасидаги районлараро; қуйи ишлаб чиқариш бирликлари микёсидаги район музейлари тузилди.

Конференция асосий диққатни музейларнинг илмий — тадқиқот фаолиятига. экспедициялар, материаллар тўплашнинг мунтазамлиги, музейга келатган материалларни илмий инвентаризациялаш ва ўрганиш, музей иши методикаси ва техникасининг умумий масалаларини ишлаб чиқишга қаратди.

Илмий тўплов иши энг оқсаётган жабха сифатида эътироф этилиб, тўпланган материаллар танкидий таҳлил этилиши лозимлиги кўрсатилди. Бундан ташқари, ханузгача хусусий коллекционерлик одатидан холос бўлинмагани таъкидланди Конференциянинг барча иштирокчилари юқори малакали музейшунос мутахассисларнинг етишмаслигини кўрсатиб ўтдилар.

Конференция Маориф ХКС га иккинчи беш йиллик учун музейларнинг мажмуа нашр режасини ишлаб чиқишни таклиф этди. Бу режа асосий фаолияти характеридан келиб чиққан холда ҳар бир музейга оид мақолалар тўпламини «1917 йилдан 1933 йилгача Ўзбекистонда музей иши» деган мажмуа характеридаги асарни, катта кўргазмали мағериални қамраб олган «Ўзбекистоннинг музей фондлари» номли мақолалар тўпламини нашр этишни назарда тугган эди Шу йўл билан музейлар фаолиятининг барча томонларини, ят.ни ҳар бирининг жойлашлан ўрни, мақсади ва тузилишини ёритиш, фондларни коллекциялар характеристикаси ҳамда уларнинг умумий аҳамияти билан тасвирлаш. шунингдек энг қизик ва диққатга сазовор объектларни кўрсатиш мўлжалланган эди Афсуски, бу режа амалга ошмади, фақат И.А.Сухаревнинг «Современное состояние и очередное задачи музейного строительство в Узбекистане» номли кичик бир мақоласи эълон қилинди, холос Умуман олганда, Ўзбекистон музей ходимларининг I конференцияси иши, гарчанд унда кўрилган кўпгина масалалар ўз вақтида амалга оширилмаган бўлсада, ижобий роль ўйнади. Конференция қарорларида мамлакат олдиданги хўжал ва маданий вазибаларни бажаришда фаол иштирок этиш лозимлиги акс этди Тарихий жараёни музей экспозициясида акс этиришининг бундан буёнги йўл — йўриғи белгилаб берилди.

XX асрнинг 30—йилларида музей қурилишида рўй берган ўзгаришлар кун тартибига малакали кадрлар тайёрлаш масаласини кўйди. Музейларнинг I съездида уқтириб ўтилганидек. бу айни муҳим масала эди. чунки музейшунослик илмини музей ВШИ билан ҳамбарчас боғлаб олиб бориш санъатини талаб қилади Ҳар бир музейда иккита илмий соҳа мавжуд.

Биринчиси унинг илмий ихтисоси билан белгиланади. Тарих фани — тарих музейида, адабиётшунослик — адабиёт музейида санъат — санъатшунослик музейида ўрганилади.

Иккинчи соҳа эса комплекташ, экспонатларни сақлаш таъмирлаш, илмий тавсифлаш. экскурсия, экспозицион санъат назарияси ва методикаси, шунингдек. музей фаолиятининг бошқаруви шакл ва услубларини ўрганувчи музейшуносликдир Ҳар қуни ва; ҳар соатда музейнинг илмий ходими гоҳ экспозициячи, гоҳ экскурсовод ёки адабиётшунос, гоҳ у ёки бу музейнинг тадбирчи) гашкилотчи«и сифатида намоён бўлди Аммо у узининг қўл қиррали фаолиятида ҳар соат, ҳар дақиқада илмий ходимлишч қолади: ҳар бир янги экспонат ёки экспозиция мавзун унган янги тадқиқот вазифасини юқлайди, экскурсияга келувчиларнинг ҳа

бир инги гуруҳи, томошабиннинг ҳар бир гаволи янги жумбок сифатида музей ходимидан уни ечиш учун бор билимини сафарбар этишини такозо қилган.

Республика вилоятларининг ўлкашўҳлик музейлари илмий ходимларининг вазифаси янада оғирроқ эди. Улар уз ўлкаларининг тарихи, иқтисодиёти, маданиятидан яхши хабардор бўлишлари, ана шу асосда моддий буюмлар икиб экспозиция яратишлари лозим эди.

Ўзбекистон музейлари илмий ходимларининг таркибини бир томондан, музейда 10—15 йилдан бери ишлаб келаётган эски музей ходимлари ёки музей ишига ўтган эски мугахассислар, иккинчи томондан эса, музей стажига эга бўлмаган ёш ходимлар ташкил қилар эди. Музейда бошқа ишга ўгиш учун қулай фурсат кутиб вақтинча ишловчилар ҳам кам эмас эди.

Республикада музей кадрларининг ахволи:

1. старли иш стажига эга ходимларнинг камлиги: баъзан эса ишга нолайик ходимларнинг кўнлиги;
2. миллий кадрларнинг озлиги,
3. айрим музейларда илмий ходимлар штатининг тўла қамбоғлашмаганлиги;
4. янги кадрлар тайёрлашни қонқарсизлиги билан тарқатилар эди.

Шуни таъкидлаб ўгиш лозимки, музейларга Турқкомстарис, Средазқомстарислар раҳбарлик қилган 20—йилларда Ўзбекистон музейлари йирик археолог олимлар, манбашунослар, этнографлар, антропологиялар, табиатшунослар каби юқори малакали кадрларга эга эди. 30—йилларга келиб фаннинг тарққийёти, республика олий ўқув юртлиари ва илмий гадки қот муассасаларининг ўсиши кўпгина мугахассисларни ўзига жалб эгди. Натияжада 30—йилларда музейларда ҳали музей ихтисосига эга бўлмаган, ҳатто олий маълумоти ҳам йўқ ёш кадрлар қолди. Бундай вазият фақат Ўзбекистошагина хос бўлмай, буюн мамлакат учун тарққерли эди. Бу ход музей мугахассисларини тайёрлаш бўйича жиддий тадбирлар қўришни гақозо этарди.

1929 йили Маориф Халқ Комиссарлиги қарорига кўра, Марқазий олий ўқув юртлиари қошида музей ходимлари малақасини ошириш бўйича 9 ойлик курслар ташкил қилинди. Бундан ташқари, 1932 йили музейшунослик ва санъатшунослик соҳаси бўйича икки группа аспирантлар танлаб олинди.

1934 й. қузида РСФСР Маориф ХК тхзмонидан олий музей курслари ташкил этилиб, кейинчалик доимий олий музей ўқув

юртига айланди. Курслар икки турқумдан — табиий — тарихий ва тарих турқумларидан иборат эди. Курсларни битирувчилар қамида 5 йиллик стажга эга бўлсалар ва диссертация галабларига моасарларни тарққим этеалар, уларга илмий даража ҳам берилар эди.

Лекин бу курслар етиштирадиган кам сонли мугахассислар бутун мамлакат учун старли эмас эди. Шунинг учун ҳам 1937-1940 йилларда қисқа муддатли музей курслари ташкил этила бошланди. 1930 йилдан бошлаб бундай курслар миллий республиқаларда, жумладан Ўзбекистонда ҳам ташкил қилина бошланди. Бу курслар 6 ойга мўлжалланган эди. Самарқанддаги Марқазий давлат музейи қошида ҳам шундай курслар ташкил қилинди.

1939 йили Ўзбекистон Маориф Халқ Комиссарлиги музей ходимлари учун ярим йиллик муддатга мўлжалланган олий малақа ошириш курсларини ташкил эшш ҳақида қарор қабул қилди. Аммо дастур қайта кўриб чиқилгач, ўқиш муддати 4 ойга қисқартирилди. Тошқент музейлари қошида республика вилоятлари учун мугахассислар тайёрлана бошланди.

Мугахассисларни олий ўқув юртлиари орқали тайёрлаш ҳам давом этирилди. Жумладан Ўзбекистон музейлари мугахассис кадрлар билан Андижон, Бухоро, Самарқанд, Тошқент, Фарғона педагогика институтларининг тарих факультетларини биғириб чиққанлар ҳисобига ҳам тўлдирила борди.

Шуни алоҳида таъкидлаш кераққи, музей иши қанчалик илмий асосда ривожлантирилмасин, барибир совет да влаги мафқурасини тарғиб қилувчи марқазга айланди ва улар сиёсатлаштирилди.

4. МАВЗУ. 1941 - 80 ЙИЛЛАРДА ЎЗБЕКИСТОНИДА МУЗЕЙЛАР ВА МУЗЕЙ ИШИ.

РЕЖА:

1. Уруш йилларида музейлар иши.
2. 1945—80 йилларда музейлар иши.

АДАБИЁТЛАР:

1. Вопросы музееведения. Вып. 2. Т., 1968.
2. Музей — ўлкашунослик практиқ.н.и. Т, 1978.
3. Содикова Н. Маданий меросимиз ҳазинаси Т, 1981
4. Содикова. Н. Музейное дело в Узбекистане Т., Фан. 1977.
5. Тюриков А.В История о Ташкенте. Т., 1983

1941 йил июнда СССР нинг иккинчи жаҳон урушига тортилиши билан халқнинг танч ва осойишта ҳаёти бузилди. Мамлакат ҳарбий изга тушди. Илмий — тадқиқот муассалари, шу жумладан, музейларнинг фаолияти ҳам тубдан ўзгарди. Кўпгина музейлар ўз биноларини эвакуация қилинган муассасалар учун бўшатиб берди.

Республика музейлар тармоғи вақтинча қисқарди: биргина Ўзбекистон тарихи, маданияти ва санъати музейи номи остида Санъат, Адабиёт ва Ўзбекистон тарихи; табиат музейи билан бирга Политехника музейи бирлашди, атеистик тарғибот музейи консервация қилинди. Республиканинг кўпгина музейлари экспозициялари йиғиштирилиб, илмий тадқиқот фаолияти ҳамда штатлар қисқартирилди. Тарих музейидан 9 киши, Самарқанд музейидан 10 дан ортиқ киши фронтга кетди.

Фронт орқасида қолган музей ходимлари Ватан олдидаги бурчларини шараф билан адо этдилар. Улар кичик-кичик муддат ичида санъат ва тарих бўлимлари залларида бир қатор экскурсиялар туркумини яратиб, қатор кўргазмалар ташкил қилдилар. Фронт ва унинг орқасидаги халқнинг қаҳрамонона жасоратини кўрсатиш бўйича меҳнатқашлар орасида катта оммавий сиёсий иш олиб бордилар. Шу билан бирга ўтган йиллар давомида тўпланган барча музей бойликлари ҳам сақлаб қолинди.

Ташкил этилган экспозицияларда тарихий намуналар воситасида халқимизнинг эркесварлиги, уларнинг мустақиллик учун кураши қайд этилди. Асосий диққат ўтмишдаги қаҳрамонлик намуналарининг намоёниши ва ташвиқотига қаратилди. Кўплаб шаҳарлар ва саноат корхоналари тўлалигича душман қўли остига тушиб қолаётган эди. Шу боисдан иккинчи жаҳон урушининг дастлабки давридаги ҳарбий воқеаларни яхши ёритиб бўлмас эди. Бу бир гомондан халқнинг руҳини чўқтирса, иккинчи томондан мамлакатнинг сиёсий тузуми бузилаётган ҳолисликка йўл қўймас эди.

Фронтларда вазият ўзгариши билан Армиянинг муваффақиятли ҳаракатлари, босиб олинган эриторияларнинг озод қилиниши каби мавзулар марказий ҳамда республика музейлари экспозицияларида ўзларининг муносиб ифодаларини топди. Тарих бўлимида катта кўргазма ишқлида «Улуг Ватан уруши» деб ном қўйилди. Махсус бўлим ажратилди. У томошабинлар кизиқишларига сабаб бўлди. Кўргазма анча катта майдонни эгаллаган эди. Бу ерда Ўрта Осиё Давлат Университети ва Тошкент тўқимачилик комбинатидаги мигинглар, Ҳамза номидаги театрда жангчиларни тантанали кузатиш. фронтга жўнаётганларга Кизил

байроқни топширишни тасвирловчи фотопурталар намоёниш қилинарди. Буидан ташқари, меҳнатқашларнинг кўпчилиги равишдан фронтга жўнаш ҳақидаги хат ва аризалари, жанг майдонларидан хабарлар, ўзбек халқи ўғил — қизларининг жанговор ишлари, фронт орқасидаги фидокорона меҳнатлари ҳам еритилди. Ўзбекистонликларнинг жанг майдонларидаги жасоратларини кўрсатувчи экспонатларга ҳам қадам тўғибор берилди.

Брест қалъаси химоячилари орасида ўзбек халқининг фарзандлари Н. Содиқов, А. Абдуллаев, Л. Арслонбоев, С. Бойтемиров, А. Аҳмедов, Т. Хидиров ва бошқалар бор эди. Ўзбекистон жангчилари машҳур ИИ Панфилов номидаги 8 — Гвардия дивизияси шахсий составига кирганлар. Бу дивизиянинг Зариф Иброҳимов, Ғулом Абдукаримов сингари кўплаб жангчилари қаҳрамонликлар кўрсатганлар. Кўпгина ўзбек жангчилари душман орқасидаги партизанлик ҳаракатида қатнашдилар. Музей томонидан олинган турли материаллар уларнинг жанг майдонларидаги қаҳрамонона жасоратлари ҳақида ҳикоя қиларди. Ғ. Тошнӣёзов ва Т. Эрийгитов ҳақидаги материаллар, СССР Олий Совети Президиумининг раиси М. И. Калининнинг биринчи ўзбек генерали С. Раҳимовга ёзган хати музей залларидан фахрли ўрин олган эди.

Музейнинг VI и тайерлаш жараёнида қурол ва кийим — кечақларнинг катта коллекцияси вужудга келди. Музейнинг жангчилари мукофотлари, эсдалик нишонлар, суратлардан ташқари фронт жасоратлари ҳақидаги эсдалик ва ҳикояларга ҳам эга бўлди.

Музейларнинг ходимлари мактаб ўқувчилари, ишчи қўшунлари ва хизматчиларга уруш ҳақидаги материалларни сақлаш ҳамда тўйлашга ердан бериш ҳақида муурожаат қилди. Жойларда замондошларнинг келгуси авлодга фронт ва унинг орқасидаги қаҳрамонона курашлар тўғрисида ҳикоя қилувчи барча буюм ҳамда материалларни сақлаш, тўплаш ҳақидаги бурчлари тўғрисида кенг тушунтарув ишлари олиб борилди.

Уруш қаҳрамонларининг фронтдан туриб ёзган хатлари, меҳнат қаҳрамонларининг ўз зиммаларига олган мажбуржиятлари, колхозларда фронтга ердан бериш ҳақида ўтказилган мажлисларнинг қарорлари музей учун йиғиб олинди: фронт ва унинг ҳужжатли материаллар билан бирга «Вперёд на врага», «Красноармейская Правда», «Во славу Родины», «Музеество» каби фронтнинг тўпламлари ҳам вужудга келди.

Экспозиция бўлимига Сталинград оstonаларидаги жангларда ҳалок бўлган Ўрта Осиёлик 11 қаҳрамоннинг ўлмас жасорати

ҳақида ҳикоя қилувчи партия област қўмитасининг хати ҳам қўйилди. Бир қатор ҳужжатлар Сталинградни қайта тиклашда ўзбек халқи кўрсатган ёрдамни акс эттирди.

Музейларнинг илмий ходимлари республикамиз саноат корхоналаридан материаллар йиқишга киришдилар. Тошкент Тўқимачилик комбинатидан комбенизонлар, фуфайкалар, ҳарбий кийим — бошларнинг бутун бошлиқ комплектлари ва бошқа диққатта лойиқ материаллар йиғилди. Музейга ишлаб чиқариш мусобақалари. «Фронт орқаси гвардиячилари» фахрий унвонига «ришган кишилар ҳақида ҳикоя қилувчи жанговар варақалар, уворий газеталар, кўп нусхали газеталар келтирилди. Комбинат, Ўқитилганда ҳарбий госпитал жойлашган эди. Ишчилар ишдан сўнг ҳар қупи ярадор жангчилар ва командирларни кўргани келар, уларга зарур ёрдам кўрсатар эдилар. Сафга қайтган жангчилар ва офицерлардан комбинат коллективи номига самимий миннатдорчилик туйғулари битилган хатлар келиб турарди. Фронтчиларнинг бундай хатлари ҳам музейдан ўрин олди.

Қиш яқинлашуви билан тўқимачилар ташаббусига кўра иссиқ кийим — бошлар йиғиш компанияси бошланди. Комбинат ишчилари томонидан 3 ой ичида тўнланган 5636 буюм, 450 та янги йил совға — саломини солинган қутилар Ўз ССР Олий Совети Президиуми раиси И.Охунбобоев раҳбарлигидаги ўзбек делегацияси билан Ғарбий фронт жангчиларига жўнатилди. Делегация қайтиб келгандан сўнг музейга бир қанча ноёб экспонатларни тоиширди Ўлжа қуроллар, Совет Иттифоқи Маршали Говоровнинг Тошкент тўқимачиларига хати ва ўзбек делегациясининг фронтдаги кунлари ҳақида ҳикоя қилувчи кинолента шулар жумласидандир.

Мудофаа фондининг ташкил этилиши халқнинг фидойилигидан далолат берарди. Республика музейлари «Ўзбекистан 20 йиллиги» танк колоннаси, «Совет Ўзбекистони», «Ўзбекистан комсомоли» авиаэскадрильялари ташкил этилиши бўйича маблағ йиғиш жараёнини кўрсатувчи жуда кўп фотоматериаллар тупландилар.

Ўзбекистан колхоз ва совхозлари фронт ва фронт орқасини узлуксиз равишда озиқ — овқат билан саноатни эса ҳам ашё билан таъминландилар. Ҳужжатли материаллар қаторида музей «Правда» газетаси нусхасини ҳам олди. Унда, жумладан, қуйидаги сўзлар ёзилган эди: «Ўзбекистан колхозчилари колхоз даладардаги қўшма оғирона ишлари билан уруш кийинчиликларини қай тариқа енгишни кўрсатдилар. Уларнинг ғалабаси барча халқларни бир сафга бирлаштирган ваганпарварликнинг ҳаётбахш ғалабасидир»

Ўзбекистонга эвакуация қилинган болаларни халқимиз меҳрибонлик билан қутиб олганлиқ маълум. Урушнинг бошларидаёқ биргина Тошкент шаҳри қунига 300 — 400 нафар етим болани қабул қилди. Катта иқтисодий кийинчиларга қарамай, ҳар бир ўзбек оиласи бир неча болани қучоғида олиб, қапа ғамхўрлик ва меҳр — мухаббат кўргазди. 16 боланинг Оошини силаб, тарбиялаган темирчи Ш.Шомахмудов оиласи дунегаш машҳур бўлди. Ана шундай воқеалар ҳақида ҳикоя қилувчи фотоматериаллар музей кўргазмаларида кенг намойиш этилди.

Уруш йиллари буюн мамлакатда аҳолининг турмуш даражаси кескин пасайиб кетганлиги маълум. Х^Р^ий ҳаракатларнинг ўсиши аҳолининг шахсий эҳтиёжига кетувчи миллий даромад уҳушининг кескин қисқаришга сабаб бўлди.

Уруш натижасида кенг истеъмол молларини ишлаб чиқарганинг қисқариши ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг қамайиши аҳолини саноат ва озиқ — овқат маҳсулотлари билан таъминлашнинг қарточка системасини жорий этишни так озо қилди. Бу даврда бир қатор музейларнинг ходимлари турли озиқ — овқат талонлари, эвакуацион гувоҳномалар, саноат молларининг лимит қарточкалари, нон қарточкалари, турли артеллар ишАаб чиқарган ялпи истеъмол моллари намуналари, и-угуртлари, заҳигалкалари, идиш — товоқлари, қалишлари ва бошқа буюмларни йиғдилар. Олинган материаллар даставвал вақтли кўргазмаларда намойиш қилиниб, кейинчалик доимий экспозицияларнинг уруш бўлимлари асосини яратди

Урушнинг дастлабки йилларида стационар ва кўчма кўргазмалар ташкил қилиш оммавий маърифий ишнинг кенг ривож тонган шаклига айланди, уларнинг энг машҳури «Ватанимиз жасоратномаси» (1942 йил) мавзусидаги кўргазмалар бўлди. Музй>й ходимлари саноат корхоналари, мактаблар, қойхоналарда фронтлардаги воқеалар, халқаро аҳвол. жангчиларимизнинг қаҳрамонликлари, фронт орқасидаги меҳнаткашларнинг фидокорона меҳнатлари ҳақида тез — тез лекциялар, суҳбатлар уюштирилди Шу билан бирга улар колхоз ва совхозларда, саноат корхоналари ва қурилишларда меҳнат унумдорлигини яна^е олинириш, фронтга ёрдамни қучайтиришга қаратилган кенг қўламдаги ғоявий — тарбиявий ишларни ҳам олиб бордилсф.

Оммавий байрамлар муносабати билан кўчма кўргазмалар гашкил қилинди Кўргазмаларнинг мавзулари турлича эди: «181^ йил», «Фуқаролар уруши қаҳрамонлари», «Осипов и-ёнининг бостирилиши», «Урган эдик, ураянмиз ва яна ураимиз», «Фашизм -

муносабат билан музейлар хўжалигини ташкил этиш. экспозицияларни тиклаш ва янгиларини яратиш, фонд м.периалларини сақлаш ва ҳисобини юритиш, малакали кадрлар тайёрлаш каби масалаларни ҳал этиш талаб этиларди-

Илмий методик раҳбарликнинг бўшлиғи. янги кадрларда илмий малаканинг етишмаслиги туфайли республика музейларидаги экспозициялар томошабинлар эътиборидан қолган эди. Бунинг устига республика кишлок хўжалигининг '•:+- тип и Ўзбекистоннинг урушдаги иштироки, урушдан кейинги йиллардаги халқ хўжалигининг тиклаишини акс эггирувчи стационар бўлимлар мутлақо йўқ эди.

Музей ишини қайта ташкил қилиш бўйича Ўзбекистон ҳукумати бир қатор қарорлар қабул қилди. Лна шу қарорларни амалга "И.при:и: мақсадида музейларда илғор қолхоз—совхоз ва МТС лар тарихини ёритувчи, саноат ва кишлок хўжалиги махсулотларининг ЭНГ яхши намуналарини намойиш этувчи, ишлаб чнқариш илгорларининг иш услуби билан яқиндан таништирувчи экспозициялар пайдо бўла бошлади.

Ўзбекистон халқлари тарихи музейи Ўзбекистон Халқлари тарихига оид доимий экспозиция ташкил этиши ушбу киришди. Бу ишда Ўз ФА Тарих институти ва Ўрта Осиё Давлат Университетининг етакчи мутахассислари катта ердан кўрсатдилар. Дастлаб «Февраль буржуа—демократик инқилоби» ва «Совет Ўзбекистони» бўлимлари гайёрланди. 1948 йили «Ўзбекистон ҳудудида ибтидоий жамоа ва кулдорлик тузуми» ҳам да «Феодал давлатлар» бўлими очилди. 1951 йили ташкил этилган «Туркистон чор Россияси таркибида» бўлими 19 асрнинг иккинчи ярми ва 20 асрнинг бошларидаги иқтисодиёт, турмуш ва маданият, Ўрта Осиёнинг Россия томонидан босиб олиниши ва унинг оқибатлари масаласини бир томонлама бўлсада еритиб берди.

Кейинги йилларда экспозициянинг барча бўлимлари тулдирилиб кенгайтирилди. Натижада 1954 йили қадим замонлардан бошлаб иккинчи жаҳон уруши якунигача бўлган Ўзбекистон тарихини изчил ифодаловчи экспозиция бунёдга келди.

Ўзбекистондаги кўпчилик музейлар 1946—1953 йилларда кўрғазма типдаги экспозициялар яратиш йўлидан борди. Аммо бу кўн холларда юзаки характер касб этар эди. Шу ҳолатларга чек қўйиш ва музейлар ишини тубдан яхшилаш мақсадида Ўзбекистон Маданият Министирлиги маданий—маърифий муассасалари Бош бошқармаси ҳузурида музейлар ишини мувофиқлаштириш бўйича доимий ҳаракатдаги услубий семинар ташкил этилди.

1953 йилдан бошлаб кўпчилик музейларда экспозицияларни қуришда муайян бурилиш юз берди. Лекин бунда асосий эътибор кўпроқ Совет даврини ҳар томонлама ёритишга қаратилди. Масалан, Сурхондарё музейининг Совет даври экспозицияси: 1) Улуғ Октябрь инқилоби; 2) Фукарлар уруши; 3) Ўрта Осиёнинг миллий—худудий чегараланиши; 4) Ер—сув ислохоти; 5) СССР хотин—қизларни озод қилувчи мамлакат; 6) Социалистик индустриаллаштириш; 7) Учинчи беш йиллик даврида халқ хўжалиги; 8) Улуғ Ватан уруши; 9) Совет Иттифоқи — тинчлик, демократия ва социализм таянчи; 10) Сурхондарё вилоятининг саноати, кишлок хўжалиги, маданияти каби бўлимларни ўз ичига олаи эди. Самарканд Наманган, Фарғона, Хоразм ва Қашқадарё музейларида ҳам шунга ўхшаш ҳолатни кузатиш мумкин.

Бу даврда республика ўлкашунослик музейларининг тармоғи ҳам кенгайди. Масалан 1959 йил Чирчик, 1960 йил эса Ангр-н шаҳар ўлкашунослик музейи, кейинги йилларда яна бир қатор шаҳар ва район ўлкашунослик музейлари ташкил этилди.

1964 йили Ўзбекистон ташкил топганлигининг 40 йиллиқ муносабати билан ўз экспозицияларида республика хўжалигининг барча тармоқлари, шу жумладан, нахтчилик, кишлок хўжалиги ишларини механизациялаш, саноат, фан ва маданият соҳасидаги замонавий ютуқларни ифодаловчи Ўзбекистон халқ хўжалиги ютуқлари стационар кўрғазмасининг очилиши катта аҳамиятта эга бўлди.

Кўрғазма Тошкентнинг энг катта ва чиройли боғларидан бирига жойлаштирилиб, махсус павильонлар, тг'хник воситалар билан ёритилган. Ундаги ускуналар, экспозиция материаллари маҳорат билан намойиш қилинган. Бу томошабинларда чуқур таассурот уйғотиб материалларнинг чуқур ўзлашгарилишига ёрдам беради. 60—йилларда республикада янги музейлар ташкил этилди. Шу билан бирга мавжуд музейлардаги экспозициялар тўла қайта қурилди. Бу ўринда археология, этнография соҳасидаги энг янги ихтиролар, тарих фанининг ютуқлари ҳисобга олинди.

Шу йилларда бир қатор мемориал музейлар очилганлигини кўраимиз. 1963 йили Улуғбек музейи, 1964 йили С Айний музейи, 1964 йили Й Охунбобоев музейи, 1967 йили Хамза музейи, 1970 йили Ленин музейи, 1972 йили Фарғонада У.Юсупов музейи, 1974 йили Янгийўлда У.Юсуновнинг уй музейи каби мемориал музейлар шулар жумласидандир.

Йўналиши ва мақсадига кўра бу музейлари и нг экспозициялари олимлар, шоирлар, ёзувчилар ҳамда сиёсий

арбобларнинг ҳаёти ва фаолиятини кўрсатиш билан бирга, муайян тарихий давр, унинг руҳи ва нафасини ҳам акс эттирар эди.

Масалан, Самарқанддаги Улуғбек мемориал музейи экспонатлари Темурийлар даври ҳақида тасаввур бериб, ана шу сулола вакили Улуғбекнинг буюклигини кўрсатади, айни пайтда унинг мунажжим олим ва шахсий ҳаётини ҳам акс эттиради.

Самарқанддаги С.Айний музейининг экспозицияси эса ўзига хос услубда яратилган. У ортикча таъсир воситаларисиз узбек ва тожик халқининг машҳур адиби, олим ва шоир С.Айний ижодий муҳитини табиий равишда очиб беради, уни қуршаган шароит ҳамда ҳаётни яққол акс эттиради.

60—70— йиллардаги музейшунослик Ўзбекистонда музей тармоқларини кенг қўламда кенгайтириш ишларининг авж олганлиги, моддий—техника базасининг тубдан яхшиланганлиги билан характерланади. Ўзбекистон музейлари чиройли, махсус қурқлган биноларга эга бўла бошладилар. Масалан. Давлат санъат музейи янги, шинам бинода ўзининг иккинчи умрини бошлади. Бу ерд.з гомошабинлар учун Ғарбий Европа ва рус санъатининг ДУРДоналари, шунингдек, узбек рассомларининг асарлари кенг қўламда намойиш қилинмоқда. Амалий санъат музейи учун янги Уино тикланди. Туркистон харбий округи тарихи музейи эса Ўрта Осиё қуроли кучларининг қудратини ва жанговор ўтмиши тарихини кўрсатувчи бинода янги даврини бошлади. Ўзбекистон халқлари тарихи музейи эса 19 аср меъморчилигининг ёдгорлиги, тарихий аҳамиятга эга бўлган бинога жойлашди. Маргилонда И.Охунбобоев мемориал музейи учун қаватли бино, Самарқандда Афросиёбдаги тарих музейи ва республика маданият ва санъат тарихи музейи учун махсус бино қурилди.

Қуидаги рақамлар музейларнинг тabora ривожланиб, малакалм кадрлар билан мустаҳкамланиб бораётганлигини яққол кўрсатиб турибди. 1973 йили Ўзбекистонда турли йўналишдаги 30 га музей шу жумладан, 4 тарихий, 4 мемориал ва 15 улқашунослик музейи бўлган. Тошкент шаҳри ва Тошкент вилоятида 10 та, Самарқанд ва Фарғонада 5 тadan, Андижонда 4 та музей иш олиб боргаи. 1980 йилга келиб эса республикада музейлар сони 33 тага етди, гомошабинлар сони ҳам 3,7 млн. кишига кўпайди.

К.ейинги йилларда экспозициянинг барча бўлимлари тўлдирилиб кенгайтарилди. Натижада 1954 йили қадим замонлардан бошлаб уруш якунига қадар бўлган Ўзбекистон тарихини изчил ифодаловчи экспозиция бунёдга келди.

Ўзбекистондаги кўпчилик музейлар 1946—1953 йилларда кўргазма тинидаги экспозициялар яратиш йўлидан борди.

Ўзбекистон Маданият вазирлиги маданий - маърифий муассасалари Бош бошқармаси ҳузурида музейлар ишини координациялаш бўйича доимий ҳаракатдаги методик семинар ташкил этилди.

1959 йили Чирчик, 1960 йили эса Ангрен шаҳар ўлкашунослик музейи, кейинги йилларда яна бир қатор шаҳар ва район ўлкашунослик музейлари ташкил этилди.

КПСС МК. 1964 й. 12 майда «Музейларнинг меҳнаткашларни коммунистик руҳда тарбиялаш соҳасидаги ролини ошириш тўғрисида» қарор қабул қилди.

1973 йили Ўзбекистонда турли йўналишдаги 30 та музей, шу жумладан 4 та тарихий, 4 та мемориал ва 15 та ўлкашунослик музейи бўлган. Тошкент шаҳри ва вилоятида 10 та Самарқанд ва Фарғонада 5 тadan, Андижонда 4та музей иш олиб борган. 1980 йилга келиб республикада музейлар сони 33 тага етди.

(^МABЗУ. МУСТАҚИЛЛИК ДАНРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА МУЗЕЙЛАР ВА МУЗЕЙ ИШИ.

РЕЖА

1. Ўзбекистон республикаси Президентининг «музейлар фаолиятини тубдан яхшилаш ва такомиллаштириш тўғрисида»ги Фармони. (1998йил. 12 январь)
2. Мустақиллик даврида музей ишидаги ўзгаришлар.

АДАБИЁТЛАР:

1. Каримов И. А. Амир Темур фаҳримиз ғуруримиз. Бирлик 1996Й. 26 октябр.
2. Каримов. И. А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. Тошкент 1998.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Музейлар фаолиятини тубдан яхшилаш ва такомиллаштириш тўғрисида»ги Фармоиш, 1998Й. 12 январь, Мозийдан садо, 1999 й. №1 -2.
4. Ўзбекистон Президента И. А. Каримовнинг Тошкент шаҳрида Темурийлар тарихи давлат музейининг очилиши маросимида сўзлаган нутқи, 1996 йил, 18 октябр.

5. Н. Н. Хабибуллаев. Узбек музейларининг истиқболи
Мозийдан садо. 1999 № 1-2.

Мустакил ватанимизда миллий ўзликни тиклашга алоҳида эътибор берилмоқда. Зеро бизнинг юрт аجدодларининг тарихда кўрсатган буюк хизматларини холис ўрганиш ва тарғиб этиш алоҳида аҳамият касб этади

Совет даврида фақат «Қизил империя» мафкурасига хизмат қилган музейлар эндиликда миллий ўзликни ангдашга хизмат қилиши лозим.

Мустакиллик даврида музейлар ишига алоҳида эътибор берилмоқда. Бунинг бир қанча омиллари бор:

Биринчидан, мустамлакачилик йилларида онгимиздан ўчириб ташланган миллий туйғуларни қайта тиклаш;

Иккинчидан, миллий ғурур, миллий онгни юксалтириш учун унутилган тарихимизни қайта тиклаш;

Учинчидан, аждодлар хурматини жойига қўйиш, ёш авлодни аждодлар номи ва мероси билан фахрланишга ўргатиш, миллий ғурурини юксалтириш, буюк анъаналарнинг давомчиси этиб тарбиялаш;

Тўртинчидан, миллий кадриятларимиз бизга демократик ҳуқуқий, қудратли Ўзбекистон давлатини барпо этиш учун «Ўзбекистон келажаги буюк давлат» ғоясини рўёбга чиқариш учун керак;

Бешинчидан, миллий кадриятларимиз мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятидан муносиб урин эгаллаши, келгуси авлодларга озод ва обод Ватан қолдириш учун керак.

Ушбу йўналишларга Президентимиз асарларида қайта — қайта тўхталиб ўгилмоқда.

Лна игу мақсадлар ҳукумат сиёсий тадбирларида ўз ифодасини топмоқда. 1998 йил 12 январда «Музейлар фаолиятини тубдан яхшилаш ва такомиллаштириш тўғрисида» Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони эълон қилинди. Фармонда асосан Ўзбекистон ҳудудида қадимдан шаклланган музейлар тизимининг шаклланган музейлар тизимини , янада такомиллаштириш. уларнинг халқнинг маънавий - ахлоқий камолотида тутган ўрнини ошириш, музей фондларида сакланиб келаётган халқимизнинг бой тарихини мустакилликимизнинг одимларини акс эттирувчи, ноёб, нодир экспонатларни авайлаб асраш. ўрганиш, бойитиб бориш, дунёга олиб чиқиш ва тарғиб

қилиш, улардан халқимизнинг онгида миллий гурур ва ифтихор, истиқлол ва Ватанга садоқат туйғуларини кучайтириш йўлида кенг фойдаланиш, музейларнинг замон талабларига мого юқори малакали мугахассислар билан таъминлаш, моддий—техника базасини мустаҳкамлаб, жаҳон музейшунослиги тажрибаларини қўллашга зарур шароитлар чора тадбирлар— маданият ишлари вазирлиги Кошида музейларни қўллаб қувватловчи «Ўзбекмузей» жамғармаси ташкил этилди Бу жамғарма музейлар фондларида йиллар давомида сакланиб келаётган халқимизнинг бой тарихидан гувоҳлик берувчи ноёб нодир экспонатларни авайлаб асраш, уларни илмий томонларини ўрганиш, таъмирлаш, янги экспонатлар билан музей залларини бойитиш билан шуғулланмоқдалар. Бугунги кунда мамлакатимиз ҳудудидаги зурли муассасалар, корхоналар, қурилиш ташкилотлари, қишлоқ, жамоа бошқарув хўжаликлари қошида, шаҳар, туман, вилоят марказларида, халқ таълими тизимида 1200 дан ортиқ музейлар бўлиб, уларнинг энг йириклари пойтахтимизда жойлашган. Шу билан бирга, ўнлаб ёзувчилар, шоирлар, рассомлар, олимлар ва машхур санъат арбоблари уй музейлари мавжуд.

Бу музейлар халқимизнинг узок тарихидан хикоя қилувчи, мозийдан садо берувчи маънавийат масканлари бўлиб, миллий мафкура ва тафаккурни ривожлантирувчи, ёшларда миллий ғурур ва ифтихорни юксалтиришда улуг қадамжолар бўлиб қолмоқда-

Ўзбекистон Вазирлар Маҳкамасининг «Музейлар фаолиятини зубдан қўллаб қувватлаш масалалари туғриси» даги 5 март 1998 йил 98 сонли қарори «Ўзбекмузей» жамғармасига, Ўзбекистон музейлар жамоатчилиқ кенгашининг халқаро музейлар кенгаши - ИКОМга аъзо бўлганлигини ҳисобга олиб, Ўзбекистон музейларига ҳар томонлама ёрдам кўрсатиш вазифаси топширилди. Ушбу қарорда мамлакат музейларини таъмирлаш, зарур техник воситалар ва замонавий асбоб -ускуналар билан жиҳозлаш ҳамда маблағ билан таъминлаш вазифалари юклатилган.

Мазкур қарордан илҳомланган «Ўзбекмузей» ходимлари қатор ишларни амалга оширмоқдалар. Мавжуд барча ўзбек музейлари фондидаги экспонатларни ягона рўйхатини тузиш, экспонатларни доимий химоя қилиш шароитларини яхшилаш, сакланаётган экспонатларнинг қатъий назоратини таъминлаш, илмий концепциялар ишлаб чиқиш, хорижий мамлакатлардаги музейларда сакланаётган тарихимизга ва маънавий бойлигимизга оид осориатикаларни, шунингдек, қадимий қўлёзмаларни рўйхатга олиш, уларни халқимизга таништириш, шунингдек, музейлардаги

нодир экспонатларни дунёга олиб чиқиш, жаҳон халқларига таништириш соҳасида тегишли ташкилотлар билан ҳужжатлар ишлаб чиқиш шартномалар тузиш ишларини олиб бормоқдалар. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ижтимоий ва маънавий муҳитни янада соғломлаштириш тўғрисида» ги ҳамда «Маънавий ва маърифий ислоҳотларни самарадорлигини янада ошириш чора тадбирлари тўғрисида»даги қарорларига жавобан қатор тадбирлар ишлаб чиқдик. Шунга кўра, мамлакатдаги барча музейларда ҳар ойнинг бир куни «Очқ эшиқулар куни» деб эълон қилинди. Шу куни музейларга ўқувчилар, талабалар ва бошқа гомошабинларга музей ходимлари бепул хизмат кўрсатмоқда Шунингдек, тарихимизнинг ёрқин из қолдирган алломаларга бағишлаб, музейларда «Барҳаёт сиймолар» мавзусида адабий кечалар, «Истиклол, маънавият ва музей» мавзусида тадбирлар утказилиб келмоқда. Айниқса, Имом Бухорий, Ахмад ал—Фарғоний, Камолиддин Бехзод, Жалолиддин Мангуберди, Огахий ва бошқа алломаларга бағишлаб музейларимизда ўтказилаётган тадбирлар ёшларни аждодлар меъросига садоқат руҳида тарбиялашда муҳим аҳамият касб этмоқда-

Тарихидан маълумки, Турон Моварауннахр, Туркистон дея атаб келинган, «Буюк ипак йўли»да жойлашган Ўзбекистон Шарқ билан Ғарбни боғловчи, уларни иктисодини, маданиятини, санъатини, тараққиётини боғлаб турадиган бир макон бўлган.

«Буюк ипак йўлининг вориси сифатида Ўзбекистонга кўплаб мамлакатлар АҚШ, Япония, Германия, Франция ва Италия каби давлатлар жуда катта қизиқиш билан қарамоқда. Улар аждодларимиз меърос қилиб қолдирган музейларимизда сакланаётган ноёб осори—атиқаларни кўриш, қадимий—тарихимиз, бой маданиятимиз билан танишиш истакларини билдирмоқдалар.

«Америка Қўшма Штатларида қадимий «Буюк ипак йўли» да жойлашган, уйғониш даврида ҳам, ўрта асрларда ҳам жаҳон тараққиётининг, илм—фан ривожининг ўчоғи, буюк алломалар макон топган, бой тарихи, маданиятга эга бўлган бугун ҳам катта илмий—иктисодий тараққиёт имкониятларига эга бўлган сизнинг Ўзбекистон Республикангизга ҳурмат, қизиқиш жуда катгадир», — деб ёзибди Ислон Каримовга йўллаган хатида АҚШдаги Марказий Осиё музейи директори, Пенсильвания университетининг профессори, доктор Фредрик Т. Хиберг.

Шу мазмундаги хатлар Япониядан, Франциядан, Германиядан, ЮНЕСКОдан, Халқаро музейлардан ташкилоти ИКОМдан тез—тез

қелиб Јурибди. Гап шундаки, ҳаммаси ҳам ўз мамлакатларида музейларимиздаги экспонатларни кўчма кўрғазмасини ташкил этишни таклиф тмоқдалар. Муस्ताқиллик даврида юртимизда буюк тарихий сиймоларга аталган ҳайкал ва музейлар сони кўпайиб бормоқда.

Муस्ताқиллик даврида буюк тарихий сиймоларга аталган ҳайкал ва музейлар қурилди

1993 йилда Амир Темур Хиёбони ўртасида Соҳибқирон Амир Темурга Суворий ҳайкал ўрнатилди

1996 йилнинг 18 октябрь куни мамлакатимиз пойтахти Тошкентда буюк сарқарда В<I давлат арбоби Амир Темурга атаб Шарқ Миллий меъморчилигининг ноёб ва мўъжизавий намунаси сифатида бунёд этилган Темурийлар тарихи давлат музейининг тантанали очилиш маросими бўлиб ўтди.

Президент И.Каримов музей очилиш маросимида сўзлаб «Бугун зўр шодиёна— билан очилаётган Темурийлар тарихи давлат музейи соҳибқирон шахсиятга нисбатан юртимиздаги тарихий' адолат тантана қилганинг яна бир амалий исботидир

Айтиш мумкинки. Амир Темур хиёбони гўзал бир узук бўлса, бу музей шу узукнинг ёқут кўзидир. Музейни зиёрат қилган ҳар бир инсон менинг бу сўзларим шоирона ташбеҳ ёки муболаға эмаслигига ишонч ҳосил қилади. Бу музейда бизнинг ўтмишимиз ҳам, бугунги кунимиз ва буюк истиқболимиз ҳам бамисоли кўзгуда акс этгандек намоён бўлади. Кимки Узбек номики, узбек миллатини қуч қудрагини, адолатпарварлигини, чексиз имкониятларини, унинг умумбашарият ривожига қўшган хиссасини, шу асосда келажакка ишончини эшлас керак.

Амир Темурнинг башарият олдидаги ўлмас хизматларини маърифатли жаҳон муносиб баҳоламоқда. Соҳибқирон юбилейининг ЮНЕСКО томонидан халқаро миқёсида кенг нишонланганлиги ана шу эъгарофнинг ёрқин далилидир.

Шундай қувончли ва ҳаяжонли дамларда Амир Темурдек буюк зот мансуб бўлган миллат фарзандлари эканими^ни. томирларимизда Амир Темур шижоати жўш ураётганини ўйласак, англасак, қалбимизни чинакам ифзихор туйғулари қамраб олади

Амир Темур ҳаётининг мазмуни, бетақрор фаолиятининг асосий маъноси—Ватан озодлиги, ватанга муҳаббат деган олий қадриятлардан иборатдир.

Чуқурроқ ўйлаб қарасак, бу васият айнан биз учун — буюк соҳибқироннинг бугунги авлодлари учун айтилган.

Бу дунёда халқимиз, миллатимиз, Ўзбекистонимиз бор экан, Амир Темура номи барҳаёт!»

Умумий майдони беш минг квадрат метрни ташкил этган бу музей 6 ой давомида қурилиб битказилди

Музей қурилишида бутун мамлакат мутахассислари иштирок этдилар.

Тошкентлик қўли гул қурувчилар, чиннисозлик ва керамика, «Миконд» корхоналарининг мохир хунармандлари, «Уста» бирлашмаси, Югославиянинг «Торевик» фирмаси ва бошқа ўнлаб меҳнат жамоалари бу ишга муносиб ҳисса қўшдилар.

1996 йил 1 сентябрда давлатимиз мустақиллигининг 5 йиллик тўйида Тошкентда Ўзбекистон Республикасининг Президентга И. А. Каримов ва Халқаро Олимпия Қўмитаси (ХОҚ) раиси Х. А. Самаранч Олимпия Шон — шухратмузейининг тантанали равишда очилди. Музейни очиш маросимида спортчилар, мураббийлар, Жисмоний тарбия ва спорт давлат қўмитаси, Ўзбекистон Олимпия қўмитаси, спорт клублари, ва жамиятлари вакиллари иштирок этишди.

Музейни безаш ишларида энг иқтдорли рассомлар ва ҳайкалтаршлар, Ўзбекистон халқ усталари қатнашдилар. Музейдаги энг асосий мавзу — ҳозирги замон Олимпия ўинлари. Экспонатлардаги Олимпия характери қачон пайдо бўлгани, Ўзбекистон Миллий Олимпия қўмитасининг барпо этилганлиги, мамлакатимизда олимпия ғояларининг тараққий этганлиги, Олимпия ўинларининг ўтказилиши ва шу ўинларда ғолиб совриндор бўлиб чиққан Ўзбекистон спортчиларининг иштирок этаётганлиги ҳақида ҳикоя қилинади. Музейга ташриф буюрганлар XX аср Олимпия ўинларининг шонли тарихида ўз номларини қолдирган бир қатор спортчилар билан танишадилар. Г. Шамрай (гимнастика), С. Бабанина, Н. Устинова (сузиш), В. Дуюнова, Л. Павлова (валејбол), Р. Қазақов, А. Фадзаев, ака-ука Хадарцевлар (қургип), Р. Рискиев (бокс), С. Рўзиев (қиличбозлик). Р. Гагаулин (лангарчўп билан сакраш). Л. Аҳмедов, А. Хан (чим устида хоккей), Р. Ямбулатов (милтакдан отиш), Н. Мухаммадиёров (оғир атлетика), О. Чусовита, Р. Ғалиев (гимнастика), Л. Черязова (фрестайл) шулар қаторида ўрин олган.

Экспозицияларда мустақил Ўзбекистон терма жамоасининг 1996 йили Атланта шаҳрида (АҚШ) Олимпия ўинларида иштирок этгани тўғрисидаги қизиқарли маълумотлар алоҳида ўрин тутди

Ҳорижий мутахассисларнинг эътирофи ашақларига қўрамамамлакатимизнинг спортчиларининг мусобақаларда биринчи

марта иштирок этганликлари муваффақиятли чиққан; А. Бағдас лроғ (дзюдо) қумуш медалига, К. Тўлаганов (Бокс) бронза медалига сазовор бўлишди, О. Чусовитина (гимнастика), Р. Ғалиев (енги/ атлетика), Р. Исламов, А. Очилов (қураш) ўз юксак маҳоратларини қўрсаташди.

Ҳар қандай музейда бўлгани каби, қатта қизиқиш уйғотган экспонатлар бу ерда ҳам мавжуд. Бу аввало, Ўзбекистон Президентга И. А. Каримов тақдирланган Олимпия олтин нишотш ва Осиё Олимпия Кенгаши нишони, шунингдек, турли хил бошқа мукофотлар, совринлар, медаллар, фрестайл бўйича жаҳон чемпиони Л. Черязованинги шахсий спорт жиҳозлари, Халқаро Олимпия Қўмитаси Президанти Х. А. Самаранчнинг музей очлишида топширган эсдалик совғалари, ранг — баранг нишонлар. айниқса, диққатга сазовардир.

Олимпия шон — шухрат музейи фақатгина ўз фаолияти билан чекланиб қолмасдан, балки Ўзбекистон Жисмоний Тарбия ва спорт давлат қўмитаси, ҳамда Ўзбекистон Олимпия Қўмитаси билан ҳам яқиндан ҳамкорлик қилади: матбуот конференциялари, анжуманлар ўтказиш, спортчиларни мусобақаларга қузаташ, ҳар хил турнирлар ва мусобақаларнинг ғолиблари билан учрашувлар уюштириш каби тадбирларни амалга оширади. Қўпинча, айнан ана шу учрашувлардан кейин спортчилар ўзлари қўлга киритган соирин ва кубокларни мукофот тариқасида музейга топшириб кетадилар.

Музей замонавий видео техникаси билан жиҳозлангани туфайли, бу ерда Тошкентда бўлиб ўтадиган турли хил спорт мусобақалари шунингдек, музейда ўтказиладиган матбуот конференциялари, анжуманлар, қутловларни тасвирга тушириш ва кейин оммага намойиш эташ имконияти яратилган. Бу лавҳалардан спорт мутахассислари, телевидение ва оммавий ахборот воситаларидан спорт таҳририятлари фойдаланадилар. Музейдаги техник жиҳозлар, экспонатлар ва жағфармалар, видео маҳсулотлари, маҳсус адабиётлар ҳар хил спорт турлари мутахассислари, Ўзбекистон Давлат жисмоний тарбия институти талабалари, малака ошириш курслари тингловчиларининг илмий, услубий тадқиқотлар ўтказишларига қатта имкониятлар яратиб беради.

Музей Лозаннадаги ХОҚ МОҚ бош қарорғеҳи ҳузуридаги Олимпия Шон — Шухрата музейи билан алоқалар ўрнатиш ва ҳамкорлик қилиш тўғрисидаги тамонлама шартнома имзоланган, экспозициялар ва адабиётлар сони шу йўл билан аҳм қўпайиб боради.

Олимпия Шон—Шухрати музейи халқаро Олимпия Қўмитаси Президенти Х. А. Самаранч томонидан қўсқач баҳоланган, у музейга «Музей жаҳонда иккинчи ўринда туради», баҳо берган эди

Мустак, ил. \ик йилларида музейлар ривожланиб бормоқда.

«Ўзбекистон халқлари тарихи» музейининг янги асосда Нурилиши. унинг экспозицияларининг қайтадан қўрилиб чиқиши шунингдек шаҳидлар хотирасига бағишлаб алоҳида музей ташкил этилиши фикримизнинг исботидир.

6. МАВЗУ: ИЖТИМОЙ МАДАНИЙ ИНСТИТУТ СИФАТИДА МУЗЕЙНИНГ УМУМИЙ ТЛВСИФИ.

РЕЖА

1. Умумий тушунчалар.
2. Музейларнинг ўзга институтлардан фарқи.

АДАБИЁТЛАР:

1. Кириенко П. М. Исторический музей. М., 1984.
2. Коейн Л. А. Рождение музея. М., 1980.
3. Мозийдан садо. 2000 й, №1 —2.
4. Музееведние. Музеи исторического профиля. М., 1988.
5. Общественные музеи Узбекистана. Т., 1988.

Музейшунослик ижтимоий фан бўлиб, ижтимоий маълумотлар. билимлари сақлаш жараснларини. ҳамда билимлар ва хиссиётларни музей предметлари воситасида етказиб бериш масалаларини ўрганади.

Музейшунослик музей ишини, музейнинг ижтимоий институт сифатидаги ролини, шунингдек унинг ижтимоий функцияларини ва турли ижтимоий — иқтисодий шароитларда улардан фойдаланиш шакллари урганади. Музейлар — моддий ва маънавий маданият ёдгорликларини, шунингдек табиат ва инсоният жамияти тараккиёти ҳақидаги билимларнинг илк манбалари ҳисобланадиган табиий — тарихий коллекцияларни тўплаш, сақлаш, ўрганиш, кўртазма қилиш ва оммага етказиш билан шуғулланади.

Музейлар маданиятнинг асосий давлат омбор хоналаридир. Музейлар фаолиятининг характериға кўра илмий — тадқиқот ва илмий — маърифий муассасалар ҳисобланади. Илмий — тадқиқот муассасаси сифатида музейлар маданият ва табиий-тарих ёдгорликларини, шунингдек табиат ва жамият ҳақидаги билимлар

бўйича бошқа илк манбаларни тўплайдилар, ўрганадилар, сақлайдилар. Илмий — маърифий муассасалар сифатида эса музейлар ўзларининг тадқиқот ишлари натижаларини кўргазма ва нашр қилиш сингари илмий — маърифий фаолиятларида намойиш қиладилар.

Бошқа фанлар қатори «музей», «музей иши» терминининг ўзига хос бошқа фанлардан фарклантириб турувчи хусусияти бор.

Музейларни ривожлантириш, уларнинг ижтимоий функциялари, ички структураси, бошқа фанлар, маданият. ўқув, тарбиявий, ташвиқот соҳалари билан алоқадорлиги ўзига хос илмий анализни талаб этади

Музейшунослик ривожланишнинг барча поғоналарида музей феноменини тўлиқроқ шарҳлашга, унинг жамиятдаги ўрнини кўрсатишга интилади.

Музейларни бошқа институтлардан фарклантириб турувчи ҳужжатлар хусусиятлари бор. Масалан, архив каби маълум даврга тегишли ҳужжатлар билан шуғулланиш, кутубхоналар каби маълум информа — цияларни етказиб бериш бу институт зиммасига кирмайди. Унинг зиммасига сақлаш, талқинотчилик, ўқув — тарбиявий масалалар кириши билан бирга қисқа вақт ичида узлуксиз тарихни ёритиб бера олишдек масъулиятли вазифа юкланган. Шунингдек маданий ҳордиқ чиқариш муассасаси бўлиш масаласи ҳам уни бошқа институтлардан фарклантириб туради.

Демак, музей ижтимоий талаб — эҳтиёжни қондиришга, тарихий хотирани ҳужжат — маълумотлари асосида жонлантиришга, кишиларга эстетик завқ бағишлашга хизмат қилади.

Музей ашёларини йиқиш, уларни илмий асосда ҳисобга олиш, сақлаш, таъмирлаш музейшуносликнинг ўзига хос илмий услублари асосида тадқиқ этиш, илмий, ўқув — тарбиявий масалалар музейнинг маҳсус белгиларидир.

Музейлар томонидан маълумотлар бериб борилиши ўзаро алоқадорликнинг ўзига хос қўринишидир. Унинг фарклантирувчи ўзига хослиги бу — экспозиция ва кўргазма сифатида фаолият олиб боришдир.

Музей - маданий — тарихий, табиий-илмий кадрларни йиғувчи ва улар ҳақидаги маълумотларни музей ашёлари воситасида, тарғиб қилувчи ижтимоий институтдир.

Табиат ва жамиятнинг муҳим ўзгаришларини ҳужжатлаштириб музей ашёларни тўлдиради, сақлайди, музей ашёлари коллекцияларини тадқиқ қилади, ҳамда улардан илмий, ўқув — тарбиявий ва ташвиқот мақсадида фойдалагдади.

Музей иши амалиёт, ёдгорликларни саклаш, музей тармоқлари, музей сиёсати, қонунчилиги, кадрлар тайёрлаш ва малакасини ошириш. ихтисослашган илмий — услубий ва ўқув марказлари, махсус даврий матбуот, музейшунослик каби масалаларни қамраб олади.

Музейшуносликда музейларнинг келиб чиқиши, тарихи, ижтимоий тизимда уларнинг ўрни, гуруҳлаш тириш, музейларни турлаштириш, каби масалалар урганилади,
— музейларнинг ички ташкил этилишини, музейларнинг ижтимоий функцясини, махсус фанлар ривожланишини ўрганади;
— музейларнинг ўзига хос харақатларини ўрганади;
— музей иши ривожланишининг қонуниятларини, уни ташкил этиш ва бошқариш масалаларини ўрганади;
— музей тармоқлари, ташкил этилиш жараёни ва ривожланиши, тармоқларни лойиҳалаш масалаларини ўрганади,
— музейшунослик фанини махсус фан сифатидаги ҳолатини, унинг ўзига хос характери ва фанлар тизимидаги ўрнини ўрганади.

7. МАВЗУ. МУЗЕЙЛАРНИНГ ИЛМИЙ ТАДҚИКОТЧИЛИК ФАОЛИЯТИ.

РЕЖА.

1. Музейлар тадқиқот марказлари.
2. Музейшуносликнинг тадқиқот предмети.

АДАБИЁТЛАР:

1. Проблемы координации научной и научно-просветительской работы. Музей и современность. М., 1976. Вып. №2.
2. Разгон. А. М. Место музееведения в системе наук. Музей и современность. М., 1976.
3. Содиқова П. Маданий меросимиз хазинаси. Т., 1981.
4. Садыкова Н. Музеное дело в Узбекистане. Т., Фан. 1977.
5. Тверская. Д. И. Музей как научно-исследовательское учреждение. Музейное дело. В СССР. М., 1974.

Музейларнинг энг муҳим масалаларидан бири уларнинг илмий - тадқиқотчилик фаолиятларидир. Бу фаолият орқали музейлар ўз манбаларини бойитиш билан бирга музейлардаги ашёлар воситасида тарих қирраларини очингга катта хизмат қилади. Зеро музей ашёлари ўтмишнинг жонсиз гувоҳлари, ҳужжатларидир.

Гадқиқотлар музейлар илмий фаолиятининг энг асосий бўғинларидандир.

Илмий тадқиқотлар натижасида ашёларни гаъмирлаш, музей коллекцияларини саклаш ва кўриқлаш экспозициялар яратиш, томошабинларга хизмат кўрсатиш ва бошқа харақатлар даражаси аниқланади

Музей полуфункционал муассасадир, шу туфайли унинг тадқиқотчилик даражаси ҳам кенг ва кўп характерлидир

Масалан, экспозиция — нафақат махсус илмий, балки музей, психологик — педагогик, ижтимоий ва бошқа тадқиқотлар натижасидир.

Музей тадқиқотчилик ишининг мураккаб томони шундаки тармоқ музейларида (масалан, адабиёт, табиий, тарихий) ўша соҳани мукамал билиш билан музейшуносликнинг илмий асосларини ҳам чуқур билиш талаб этилади.

Турли соҳаларни ўрганиш музей ишини ривожлантиришга мўлжалланади

Музей илмий-тадқиқотчилиги диққат марказида музей ашёси туради. Бундан гадқиқот музей тадқиқотчилигининг махсус турига қиради. Тадқиқот ашёнинг манбаий қимматини аниқлашга, табиат ва жамият ривожланишини ҳужжатлаштиришга, ашёларни саклашга, ҳамда билимларга манбавий асос бўлишга, эстетик завқ беришга, ҳиссиёт уйғотишга хизмат қилади.

Кейинги вақтларда музейга махсус илмий — тадқиқот институти сифатида қаралмоқда.

Тарих музейларининг ҳам илмий — тадқиқотчилик фаолияти ўзига хос хусусиятларга эга.

Тарих музейлари музейшуносликнинг ўзига хос хусусиятлари билан бирга умум тарих фанларининг ўзаро боғланиши ва умумий қарашларига таянади.

Унда тарихий ривожланишининг объектив хусусиятлари, ҳозирги ва келгусидаги ривожланиши, ўзаро боғлиқлиги ҳолисона ёритилиши керак.

Олимлар, хусусан, музейшунос олимлар ўтмишдан аждодлардан қолган бой илмий — маданий меросни тарихийлик, ҳолислик, таққослаш, танқидий ва бошқа услублар асосида ўрганадилар Уларнинг илмий изланишлари тарихни аниқ ва хатоларсиз жонлангиришга хизмат қилишлари керак

Тарих музейларининг тадқиқотчилик фаолиятига жамиятнинг иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, маданий ривожланиши масалаларини тадқиқ этиш қиради.

Ашёвий, тасвирий ва ёзма манбалар талкиқот объектига киради. Тадқиқотдан мақсад бу ашёларнинг тарих фанида тугган аҳамиятини ўрганиш, ўртанилган янги маълумотларни илмий доирага тадбиқ этиш, бу орқали тарих фанини яна—да бойитиш, ишончлилигини тасдиқлаш ва бошқалардан иборатдир.

Мустақиллик йилларида музей тадқиқотчилиги айниқса ривожланмоқда.

Совет даври музейларининг илмий—тадқиқотчили — гідан бугунги кун музейшунослигидаги тадқиқотлар шу жиҳатлари билан фарқ қиладики, аввало музей мафкурадан холи, у миллий тарихимизни илмий ва холис яратишга хизмат қилади.

Ҳукуматимиз саби—ҳаракатлари билан 1999 йилдан музейлар фаолиятига бағишланган «Мозийдан садо» журналининг чон эгилиши ҳам музей тадқиқотчилиги ҳақида кенгроқ маълумот олишга хизмат қилади.

8. МАВЗУ: ДАВЛАТ МУЗЕЙ ФОНДИ

РЕЖЛ:

1. Музей фонди тушунчаси.
2. Музей фондларини илмий асосда ташкиллаштириш.
3. Фонд ишларининг асосий йўналишлари.
4. Музей ашёларини ўрганиш услубияти

АДАБИЁТЛАР:

1. Кириенко Е. М. Исторический музей. М., 1984.
2. Косин А. А. Рождение музея. М., 1980.
3. Мозийдан садо. 2001, № 3-4.
4. Музееведние. музеи исторического профиля. М., 1988
5. Общественные музеи Узбекистана. Т., 1988

Музей фаолияти музей фондлари орқали амалга оширилади. Музей функцияси бажарилишининг мувафакиятли бўлиши, музей кадрлари!гинг билим манбалари ва эмоционал ва маданий кадрятларни, яхши билишта ва ташкил этишга боғлиқ, яъни музей предметларининг ўзига хослиги ва уларнинг тарихий жараёнларни акс этгиришини тўғри тушуна олиш ва ташкиллаштира олишга боғлиқ Музей фондларини сақлаш. тадқиқ этиш ва илмий, тарбиявий ишларда улардан тўғри фойдаланиш керак бўлади Фондлар орқали ўтмиш, бугун ва келажакни боғлаш мумкин.

Фонд ишларида бошқа йирик давлатларда бўлгани каби тарихийлик, илмийлик, холислик услубиятлари асосий ўринни эгаллайди. Тарихийлик принципи орқали музей ашёлари жамиятнинг тарихий ривожланишининг жонсиз гувоҳи ва натижаси сифатида ўрганилади. Тарихий қонуниятларга алоҳида эътибор бериледи.

Тарих йўналишидаги музейлар фондларига музей ашёлари, ижтимоий—иктисодий жараёнларнинг ҳужжатлари, ички ва т.тшқи сиёсат, маданият тарихига оид материаллар киради.

Музей фондлари архив ва кутубхона фондларидан фарқ қилиб тарихий жараёнларни комплекс ҳужжатлаштирали 1) Моддий 2) Тасвирий. 3) Ёзма. 4) Фоноёзув. кинофильм. (манбалар)

Музей учун нафақат семантик информация, балки эътибор жалб қилиш, яъни аттрактив жиҳати ҳамда тўлқинлантира олиш (ҳаяжонлантириш) — яъни экспрессив жиҳати ҳам бўлиши керак.

Музей фондларини илмий ташкиллаштириш.

Музей фондлари предметларниш мураккаб комплекси бўлиб уларнинг ижтимоий аҳамияти бир—биридан фарқланади. Музей фаолиятида ҳам уларнинг роли бир—биридан фарқлабди Музей фондларини илмий асосда тартибга солиш керак бўлади. Уларнинг: 1—дан музей ашёси эканлигига; 2—дан илмий ёрдамчи ашё эканлигига эътибор бериледи.

Фондларни илмий ташкиллаштириш бошқа томондан ҳам катта аҳамиятга эгадир

Фонд предметлари ўзаро қариндошлик белгилари билан фарқланади. Улар материаллар тури, тузилиши, мавзуси, сюжети (ёзма, тасвирий манбалар, киноҳужжат ва фоноёзувлар) жойи, вужудга келган вақти, автори алоҳида шахсга тегишлилиги билан бир—бирига яқин бўлади. Фондларни илмий ташкиллаштиришда информация қиммати (унинг сифати, ҳажми) га ҳам эътибор бериледи.

Бир ёки бир неча белгисининг ўхшашлиги, илмийлигим, бадиийлигининг бир—бирига яқинлигидан ташкил топган предметлар музей коллекциялари дейлади. Масалан уларга узбек ва ғарбий Европа мағолари, шарқ қуроллари, кишлок. хўжалик қуроллари ва бошқалар мисол бўла олади. Коллекциянинг музейга хослиги уни сон ва сифатдан гўлалигига боғлиқ. Коллекция шунингдек ўзаро тарихий жараёнларнинг у ёки бу жиҳатини ҳужжатлаштиришга ҳам боғлиқ Масалан ғарбий Европа мағолари ва шарқ қуроллари Ўзбекистоннинг чет эл билан олиб борадиган

ал<каларини акс эттириши керак Бир коллекциядаги жараёнлар бшика коллекциядаги мазмунни тўлдириши керак.

Фондларни илмий ташкиллаштириш иккита масалани ечади.

Биринчидан, предметларнинг фан ва маданият учун •Иҳамиятини кўрсатади, алохида музей ишини юритишда ва предметларнинг юридик жихатларини ташкиллаштиришда керак булади;

Иккинчидан. предметларни саклаш, тадқиқ қилиш, улардан фойдаланиш каби жихатларини урганади.

Музей фондлари: музей предметлари фонди ва илмий—ёрдам фондига булинади. Музейда сакланадиган барча предметлар асосий фонд дейилади.

Музей фондлари 2 га бўлинади:

1. Музей ашёлари фонди.

2. Илмий — ёрдам фондлари.

Музей ашёлари фонди:

Асосий фонд ва алмашув фондига бўлинади.

а) Асосий фонд: коллекцион ва дублет фондига бўлинади;

Коллекцион фонд: йирик ва типик предметларига бўлинади.

ДуОлет фондига йирик ва типик предметлар қиради

б) Алмашув фондига: нойўналиш предметлари ва ортиқча ду'Злег нусха фондлари қиради. Нойўналиш фондида ҳам йирик ва типик предметлар фонди қиради. Ўзаро бир—бирига якин предметлар ва уларни чуқур ўрганишга максимал йўналиш бера олиш, ўрганиш, тўлдириш, саклаш, фойдаланиш музей фондлари структураси дейилади.

1. Аник асосда бўлинади. Масалан шиша предметларни бир вақтнинг ўзид.1 ҳам материалы, ҳам рангига қараб бўлиб бўлмайди.

2. Манбаларни турига қараб бўлиб бўлмайди.

3. Фондларга бўлишда улар бир—биридан фарқ қилиши керак. Мисол учун раем солинган пиёла бир вақтда х^ам моддий, ҳам тасвирий манбага кирмаслиги керак.

4. Мисол учун к.уроллар совуқ ва портловчи қуролларга бўлиб унинг аник типлари бўлинмайди.

Моддий, тасвирий, езма манбаларга фоноёзув ва кинохужжатларга қараб бўлинади.

@МЛВЗУ. МУЗЕЙ ФОНДЛАРИНИ ТЎЛДИРИШ.

РЕЖА:

1. Музей фондларини зўлдириш
2. Музей ашёларига илмий иаспортлар қўйиш

АДАБИЁТЛАР

1. Музееведение. Музеи исторического профиля.
2. Общественные музеи Узбекистана Т., 1988.
3. Содикова Н. Маданий меросимиз хазинаси. Т.. 1981
4. Содикова Н Музейное дело в Узбекистане Т, Фан., 1977.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистон музейларида тўхтовсиз давом этган йигув фаолияти туфайли нумизматик, ҳарбий — тарихий, этнографик, зоологик, ботаника ва бадиий характерга эга бўлган катта микдордаги асл музей ашёлари тўпланди. Йиғилган музей материалларидан фанда фойдаланиш учун даставвал уларни музей ходимларининг ўзлари ўрганиб чиқишлари гақозо қилинади, чунки ҳар бир ёдгорликнинг ҳақиқийлиги ва илмий манба сифатидаги аҳамиятини белгиловчи аник илмий паспорти бўлиши лозим.

Барча мамлакатларда бўлгани сингари, Ўзбекистонда ҳам музей фондларини тўлдириш ва уларнинг илмий бўлишига катта эътибор берилади.

Тўлдиришнинг хусусиятлари унинг рожали ва мақсад сари йўналтирилган бўлишида кўринади. Илмий экспедициялар ташкил қилиш табиат ва турмушни режали илмий текширишнинг ягона йўлидир. Экспедиция—лар тўхтовсиз равишда янги материаллар топиб турмаса, музейларнинг илмий фаолиятини зарур даражага кўтариш қийин Кам ўрганилган ноҳияларда иш юритадиган ва малакали илмий мутахассисларга эга бўлган экспедициялар айниқса яхши самарага эришадилар. Бундай экспедициялар ўтказишдан олдин музей фондларидаги материаллар билан батафсил танишилиб. адабиётлар ўрганилади, бошқа муассасалар: фанлар академияси, кўпгни республикалар академиялари илмий - тадқиқот институтларига ўхшаш обрўли муассасалар билан зарур координациялар амалга оширилади. Экспедициялар институт ва музей ходимларининг биргаликда иштирок этиши учун зарур кўникмаларни ривожлантирадн, экспонатларни пухта танлаш ва уларга илмий ёндошишни ўргатади, ўзаро ҳамкорлик тажрибасини ҳосил қилади.

Экспедиция — йиғун иши музей томонидан бир неча йилга мўлжаллаб олдиндан пухта режалаштирилади. Бундай иш режалари экспозиция вазифалари, илмий тадқиқот ва энг аввало, фондлар аҳолини ҳисобга олиш билан узвий боғлиқ холда тузилади. Хар бир экспедиция олдида у бажариши лозим бўлган ишларнинг илмий режасини акс эггарувчи йиғув рўйхат—жадвали тузилади. Этнография коллекцияларини комплекташда хар бир экспонат рўйхатдан ўтказилиб текширилатган халқ ёки элат тарихи хам да турмуш тарзи билан узвий боғлиқ холда, муайян вазиятда ўрганилади. Хар бир этнографик мавзу ёки ҳодиса (турар жой, кийим — кечак, касб - кор, оила ва бошқалар) дала шароити жараёнида тарихан ўрганилади.

Материални қатъий илмий асосда ганлаш йиғув—тўйлов ишининг мажбурий шартидир. Дала шароитида экспонат ҳақида: предмет ва унинг айрим қисмлари номлари (тайёрлаган одам тилидаги маҳаллий номи), нима учун тайерлашанлиги ва фойдаланганлиги, жойлашган райони. тайёрланган вак. и сингари барча маълумотлар тўпланди. Демак, дала шароитида коллекция тўплаш илмий — гадқиқот ишлари билан чамбарчас боғлиқдир.

Дала шароитида йиғув ишининг асосий шакли бевосита кузатиш, ахборот берувчилар билан суҳбатлар ўтказиш ва материални экспедицион лавҳа. кундалик фотосурат сифатида рўйхатга олишдан и борат. Ахборот берувчи ёки унинг жойлардаги ёрдамчилари томонидан тўлдирилган анкетадан ёрдамчи усул сифатида фойдаланилади.

Музей коллекцияларини тўплаш — илмий изланиш (амарасидир Буюмни мажмуага кўйиш учун инвентарь китобига ёзиш керак. Аммо олдин унинг нималигини аниқлаш, мазмунини билиш, ҳақиқийлигига ишонч ҳосил қилиш, унга тўлиқ ном бериш лозим. Музей фондларида шундай буюмлар борки. уларни аниқлаш ва ўрганиш учун йиллаб вақт сарфланади. Шунинг учун кўпинча музей буюмларини ўрганувчи фанни «буюмшунослик» деб атайдилар. Буюмни инвентарь китобига ёзишдан олдин унинг муаллифини, материали ва техникасини, мазмуни, аҳоли ва каердан келганлигини билиш лозим.

Навбатдаги босқич — илмий паспортларни тўлдиришдир. Бунда буюмлар ҳақидаги маълумотлар кенгайтирилиб, тарихий шарҳлар берилди. Намуна учун бир неча илмий паспортни келтирамиз

Буюмнинг номи - чопон. Инвентарь номери 322, қайд қилиш китоби номери 3—1. Бўлим номери 111. Сакланадиган жой и — 34—яшиқ.

Т.Ісвири. Қумранг ип газламали эркақлар туни, хунармандчилик махсулоти. Асоси ва арқоғи икки ипдан эшилган газлмадан иборат. Чопоннинг этағи, бари ва энглари йўл—йўл қизил матодан, ёқалари оқ хошияли хаворанг читдан тикилган. Ёқасининг чети, этақлари ва энгининг учи бипафшаранг инак жияқдан иборат. Енг ичига хам ана шундай жияқнинг иарч'аси тикилган. Орқа этағи, бари ва енг к<>йтармаси бинафшаранг и пак хамда қора ип билан бахяланган. Бахя йирик йирик қавилган. Чопон қўлда тикилган. Ёқаси машина усулида фабрика ипьяда бахяланган.

Ўлчами: узунлиги 1,38, енги — 0,72, қайтрмаси — 0,32, этағи - 1,95 см.

Сакланиш даражаси: янги

Олинган жойи ва вақти: Ўрта Осиё музейи тоишириғига мувофиқ М.Ф.Гаврилов томонидан тузилган предметлар рўйхағи. Тўлдирилган вақти: 8.11.31 й. Тузувчи: М.Бекжонова

Буюмнинг номи — чинни товоқ.

Тасвири: шакли цилиндрсимон, кирраси юқорига қараб бўртган. Оқ сронга рангли эмал билан гул солинган. Юқори қисми <ангори нақшлар билан безатилган. Икки ёнида ушлагич учун икки ўйик, бор. Сегхи ковоқ ҳосили йиғиш манзарасини акс эттирувчи безақлар билан қопланган; биринчи манзарада 3. бошқасида 4 доҳқон шакли, улар устида учаётган қапалақлар. Қуйи киррасида зангори шакллар мавжуд. Товоқ копоғининг устида ит шакли ва жанр манзараси акс этган. Иккинчи товоқ хам худди биринчисига ухшайди, лекин ундаги жанр маизаралари ялтироқ гасвирда берилган.

Хар иккала говоқ хам бир хил ҳажмда: баландлиги 143, диаметри 165, чуқурлик диаметри 130 мм.

Қопкоқлар ҳажми хар хил биринчисининг диаметри 18.3 мм, оаландлиги 50 мм; иккинчисиники эса 180 мм, баландлиги 5(.' мм. Тағида сулоланинг қизил маркалари (Даоугуан 1821 — 1851 йиллар).

Сакланиш даражаси: яхши

Олинган жоци ва вақти: Тошкент, Муродовдан 40 сўмга соттеб олинган

Маълумотлар манбаи: адабиёт материаллари ва кўп йиллик шахсий кузатувлар.

— Музей фондидаги ашёларнинг юридик ҳолатини расмийлаштириш;

— Ашёларни тегишли илмий ходимларга бириктириш, чунки улар ашёларнинг сакланиш даражасига жавоб беради;

— Ҳали музей фондларида бўлмаётган вақтинчалик сакланаётган ашёларни расмийлаштириш;

— Музей ичкарасида ва залида жойлашган ашёларни ажратиш;

— Ашёларнинг даставвал ва ҳозир қандай эканлигини назорат қилиш;

— Ашёларнинг турар жойлари тўғрисида тезда маълумотлар билиш ва топишда имкониятлар яратиш;

— Норматив ҳужжатларга мувофиқ музей фондларидан фойдаланиш қоидаларини ишлаб чиқиш ва бошқалар.

Ўзбекистон музейларида асосий юридик ҳужжатлар қабул қилиш, топшириш, кириш на илмий инвентарь китобларидир. Юридик кучга эга бўлган ҳужжатлар, рўйхатга олинади ва умрбод саклашга берилади. Баъзи ҳужжатлар юридик кучга эга бўлмайди. Масалан: ҳисоб, тоиографик картотекалар.

Фондларни ҳужжатлаштиришда асосан уларни классификациялаш ва тизимга солиш назарда тутилади. Фондни ҳужжатлаштириш тизими канчалик илмий ва мустахкам бўлса иш шунча яхши ташкил этилган ва қулай бўлади.

Фонд ҳужжатлаштирилиши бир пайтнинг ўзида инфор­мацион тизим ҳамдир. Алоҳида ва гуруҳли музей ашёларини тадқиқ қилиш ва уларни мақола ва монография тарзида чоп этиш муҳим масаладир. Умумдавлат музей инфор­мацион тизимини ташкил этиш оғир масаладир.

Музей инфор­мацион тизими фонд ишини режалаштириш ва ривож­лаштиришга кўргазмалар ташкил этиш, танлашда катта аҳамиятга эга.

Фонд инфор­мацион тизими ҳар бир мутахассисга ҳам керак бўлиши мумкин. Географ, санъатшунос, филолог, медик, рассом, архитектор, ёзувчи, режиссёр, актёр ва бошқалар.

Фонд инфор­мацион тизимини ташкил этиш энг оғир масалалардан бири бўлиб, буни замон талабига жавоб бериши учун ЭҲМ орқали автоматлаштириш керак.

Фондларни ҳисобга олиш.

Ашёларни музейга қабул қилиш масъул ишдир. Музей йиғимининг сифати талабга жавоб бериши керак. Бу ишни махсус комиссия чал қилиб, қарор чиқаради.

Ашё ҳали музей фондига ўтказилмай мутахассислар уни ўрганади ва ҳулосаларини комиссияга тақдим қилади. Музейга келган ашёларни расмийлаштириш учун аввало бу ашёни топширган ва қабул қилиб олган шахс акт ёки квитанцияларни ҳужжатлаштириб имзо чекади. Акт ёки квитанцияга ривоят ёзилади. (қаерда ишланган, қачон фойдаланилган, мемориал аҳамияти ва б.)

Кўплаб ашёларни қабул қилишда коллекцион опись ёзилади.

Ўзбекистон музейларида экспедицияда тупланган, сотиб олишган ва совға қилинган ашёлар комиссия кўргунига қадар алоҳида жойда вақтинчалик ҳисобда туради.

Баённомага комиссиянинг ашёни музейга қабул қилиш ва уни умрбод саклаш тўғрисидаги қарори ёзилади. Булар энг қамада уч нусхада бўлади. Ашёнинг умрбод қабул қилиниши қатъия аҳамиятга эга. Бундан ашёнинг музейга тегишли эканлиги, юридик моҳияти бошланади. Ашёнинг қабул қилиниш акти, имзоланади, саклашга маъсуллар имзо чекадилар. Акт директор томонидан тасдиқланади ва муҳрланади. Ашёлар дастлаб рўйхатга упандан бошлаб токи давлат мулки бўлгунича ҳисобга олинади.

Ҳар бир ашёга тартиб номери музей шифри билан қўшиб қўйилади. Масалан: Давлат тарихий музейи (ДТМ) - АТ.105809. Ашёлар сони тартиб рақами билан белгиланади. Масалан Д.Т.М. АТ. — 1865—2020. Кириш (книга поступлений) китоби — катта аҳамиятга эга бўлган юридик актдир. Тўлдирилган ҳар бир варағи рақамланади, тикилади, имзо чекилади, муҳр қўйилади.

Катта аҳамиятга эга бўлган ҳисоб ҳужжаглари юридик кучга эга бўлиб махсус китоб ва описларга ёзилади.

Умрбод, вақтинча саклашга берилган ашёларнинг аклари ва умрбод, вақтинча саклашга қабул қилинган ашёларнинг аклари 4 та махсус делода сакланиб, йил охирида рақамланади, тикилади, муҳрланади.

1 январгача ҳар йили опись қўйилди

Музей фондларида илмий асосланган каталог тузиш унинг ўз функциясини тўғри бажарилишига хизмат қилади.

Музей каталоглари — музей ашёларини характерлаб беради. Каталоглар тизимли ва алфавитли бўлади. Масалан «фан ва маданият» бўлими Т дан Э ҳарфигача қўйилади (Т-Э). Масалан «халқ таълими» шоҳобчаси «Фан ва маданият» бўлимига киради, индекси - Т, Фан бўлими - У -8 қўйилади, ижтимоий фанларга 25-39 рақамгача индекс қўйилади. У 8 - 25-39. ЭҲМ музей

ишини енгиллаштиришда ва замон талабига жавоб беришда катта аҳамият касб этади.

П.МЛВЗУ. МУЗЕЙ ФОНДЛАРИНИ САКЛАШ.

РЕЖА:

1. «Музей фондларини саклаш» тушунчаси.
2. Фондларни саклаш тартиби.
 - а) Ҳарорат намлик тартиби.
 - б) Ҳавони ифлослаштиришдан саклаш тартиби.
 - в) Ёруглик тартиби.
 - г) Биологик тартиб.
 - д) Механик шикастлардан саклаш тартиби.
 - е) Музей фондларини экстремал вазиятда саклаш.

АДАБИЁТЛАР:

1. Зернова А. Б. Организация системы хранения музейных предметов-памятников материальной и духовной культуры. Лктульнсы проблемы фондовой работы музеев. М., 1978. Вып 1. С. 108 — 111.
2. Мозийдан садо. 1999. №3 - 4.
3. Музееведение. Музей исторического профиля. М., 1988
4. Содикова Н. Маданий меросимиз. Хазиnasi. Т., 1981

Сакланиш тартибига риоя этилмаса музей фондларидаги ашёлар ўзининг табиий ҳолатини ўзгартириши ва эскириб кетиши мумкин. Бунинг бир неча сабаблари бор. Бу уларга ҳаво ва ёруглик таъсири остида келиб чиқади. Бундан ташқари биологик таъсир микроорганизмлар, ҳашаротлар. кемирувчилар ҳам таъсир этиши мумкин, механик шикастлар ҳам бундан мустасно эмас. Шунинг учун ҳам ашёларнинг сакланиш тартибига риоя этиш керак

Ҳарорат— намлик.

Фондларни саклаш тартиби.

Ёғоч, мато, қоғоз, теридан тайёрланган буюмлар ўта совуқ ва ўта иссиқ ҳароратда тез ўзгаради. Совуқ ҳароратда бу ашёлар кичраяди, ёрилиб кетиши мумкин, мустаҳкамлигини йўқотади. Юқори ҳароратда химик ўзгариш кучаяди, толалари ажралади ва хоказо

Рассомлик асарларининг ҳам устки қисми баланд ҳароратда ўз хусусиятларини йўқотади.

Пластиндан қилинган буюмлар Қ 25 дан кейин эриб кетиши мумкин. Ўта паст даражадаги намлик баъзи ашёлар учун хавфлидир Юқори намлик эса паст ҳароратда кучайиб кетиши

мумкин. Қоғоздаги намлик музлаганда ўта хавфли. Бундай шароитларда сопол буюмларга ҳам шикает этади Шундан келиб чикиб «ҳарорат-намлик тартиби» алоҳида аҳамиятга эга

- металл учун Қ18 - Қ20 - 50 С
- шиша, эмал, сопол - 12 - 20 С
- тошлар (қиммат баҳо, ўрга қимматли тошлар) 15 - 18 С.
- матолар 15 - 18
- тери. мўйна - 16 - 18 С
- суяк, шох, тошбақа чаноғидан бўлган ашёлар 14 15 С
- расмлар 12 18С.
- кора ок раем 12 гача,
- рангли 5 С гача.

Музейларда ҳарорат-намлик фаелга қараб ва кундалик ҳароратга қараб ўзгариб туради Бундан гашқари музейга келувчилар ҳам бу ҳароратни ўзгартириб туради.

Бу ҳароратларни иситиш, шамоллатиш орқали нормаллаштириш мумкин. Лекин шамоллатиш орқали ўга даражада қуритиш ҳам хавфли. Бу ҳолатда марганец калий қўшилган сув оғзи катта очик идишларга қўйилди. Буғлантиришни кучаётириш учун улар иситиш шохобчалари яқинига жойлаштирилади.

Оз ердаги ҳавони мўтадиллаштириш учун масалан, витриналарда у ерга силикагел ёки жун матолар қўйилади.

Кондиционер ўрнатилган бўлса ҳам ҳарорат - намликни доимо назорат қилиб туриш керак. Улар махсус приборлар психрометр, гигрометр, термометр ёки ўзи ёзиш хусусиятига эга бўлган гигрограф ва термографлар орқали назорат қилина,^-. Приборлар кўрсаткичи сутхада икки марта махсус журналга бир вақтнинг ўзида рўйхатта олинади

Ҳавони ифлослантирувчи турли газлар сероводород аммиак, хлор, чанг ва шунга ўхшаш нарсалардир. Саноат корхоналаридан қанча узок бўлса музей ашёлари шунча яхши саклаилади. Масалан ' троводород неорганик ва органик материалларга салбий таъсир кўрсатади (кумуш. мис.бўёқ, матолар)

Музейларда ёругликда ҳам тартибга солиш талаб этилади. I руглик электромагнит майдонга эга тўлқинларни нурлантириш хоссасига эга.

Қиска тўлқинлар - ультрабинафша нурларини, узун гўлқинлар-инфрақизил иссиқлик нурлари ташкил этади. Улырагунафша ва инфрақизил нурларини кўз қабул)^илмайди, бизга кўрунивчи нурлар кўринади холос.

Ёруғлик ашёнинг фотохимик ва физик ҳолатини ўзгартириб юбориши мумкин.

Фотохимик ўзг.фишлар ультрагунафша нурлар таъсири остида физик ўзгаришлар инфракизил нурлар таъсири остида пайдо бўлади.

Ёруғликни текширувчи махсус мослама люкс(як) қўйилади

Уртача ёруғлик — ёнғок, қизил дарахт, дуб, қайин ва шунга ўхшаш ашёларга керак, қапа ёруғликда улар ёниб кетиши мумкин.

Ёруғликсиз рассомлик асарларини узок саклаш мумкин эмас.

Музейлар ашёларини саклашда биологик тартибга катъий риоя қилиш керак.

Зараркунандаларнинг пайдо бўлишига ҳарорат-намлик даражасининг нотўғри сакланганлиги, ашёларнинг чанглардан ифлосланиши, озик—овкат омборларининг музейга яқин жойлашганлиги, ашёларни қабул қилишда дезинфекция қилинмаганлиги ва шу қаби томонлар сабаб бўлади. Мааалан плесень намлик 70 % дан ва ҳарорат 20—25 С дан ошганда кучли ривожланади. У органик ва неорганик ашёларни, жумладан («полни ҳам емиради. Бундай ашёларни изоляция қилиш, касаллик сабабини лабораторияда текшириш талаб қилинади. Буни олдини олиш учун 2% ли спиртли суюқлик билан музей корхонаси тозаланади (формальдегида).

Буларга дарахт кемирувчи ҳашоратлар ва бошқалар сабаб Оўлади.

Механик ва экстремал ҳолатлар, урилишда енгин, ер кимириш, бўрон, сув гошқини қаби ҳолатларда ҳам музей фондлари шикастланмаслик чора тадбирлари кўрилиши керак.

12 МАВЗУ МУЗЕЙ АШЁЛАРИНИ ЎРЎНИШИ.

РЕЖА:

1. Музей предметлари тушунчаси.
2. Тарих ихтисоси бўйича музейларнинг предметлари.
3. Музей предметлари — экспозициянинг асосий ядроси.

ЛДАБИЁТЛАР

1. Вопросы музееведения. Вып. 2. Т., 1968.
2. Кириенко. Е. М. Исторический музей. М. 1984
3. Содикова. Н. Маданий меросимиз хазинаси. Т., 1981.
4. Музееведние. Музеи исторического профиля. Мозийдан садо журнали.

Музей предметлари хақида дастлабки музеографик езуларда алоҳида айтиб ўтилган. ИД Майор (17 аср) музей предметларини ўтмишнинг реал, хақиқий, буюк ашёлари деб ҳисоблаганди. 19 аерда фанларнинг ихтисослашуви натижасида музей предметларига турли фанлар, санъат асарлари, қадимти, табиий препаратларнинг манбалари сифатида яъни, коллекцион предмет сифатида қараман

Ҳозирги музейшунослик фанида музей предметларига ҳар қайси даврдан д.Ирак берувчи, исбоглашан асл манба деб қаралади. Музей предметларига илмий ва эстетик баҳолар ҳам берилади.

Бизнинг даврда музей предметларига инсон фаолияти ва табиатнинг яшаши натижаси деб қаралиб булар музей ҳужжатлари ҳисобланади.

Булар ашёвий ва тасвирий информация манбаи бўлиб, музейларни бошқа ҳужжат институтларидан (архивлардан).

Музей предметлари бир вақтнинг ўзида тарих хотираси' ҳамдир

Музей предметлари — музейда узок сакланадиган музей йиғими бўлиб, у ижтимоий ва табиий—илмий информация берадиган манба ҳисобланади.

Тарих ихтисослиги музейларнинг фондларига ижтимоий—иктисодий ҳаёт, ички ва ташқи сиёсат, маданият тарихини оритувчи предметлар қиради

Ўзга институтлардан (архив ва кутубхона) фарқи комплексларда равишда ашёвий ҳужжатлаштиришдир. Архив ва кутубхоналар уз олдиларига барча, давр, манбаларининг турли туман бўлишини мақсад қилиб қўймайди. Музейлар учун мазмун, ҳажм ва информация ҳажмидан ташқари информация ҳажмидан гашқари информацияларни етказиб бериш услуги ҳам бошқача. Манбаларнинг аниқ гипига кирувчи ашёвий моддий маданият ёдгорлиги ва тасвирий, сўзлаш(ёзма ва оғзаки) предметларнинг информация имкониятлари ҳам бир — бирдан (архив қилади)

Манбалар гипини саралашда табиат, предметнинг келиб чиқиши, формаси, функция белгисини ўрганувчи семиотика бизга катга ердан беради.

Баъзи предметлар моддий ишлаб чиқариш асносида пайдо бўлади. Булар ашёвий манбалар ҳисобланиб, бизнинг тилда моддий маданият ёдгорлиги дейилади.

Ашёвий манба ишончли, далилий бўлиб, иккинчи томондан информация имконияти чекланган. Ашёвий манба — мавҳум

тушунчаларни ифодаламайди. Ҳатто музей ашёларидан тангани олсак ҳам унинг аҳамияти аниқ

Бошқа манбалар- ёзма, тасвирий, фоноёзувлар орқали кенг тушунчага эга бўламиз. Тасвирда сезги орқали сезиладиган ранг конфигурациялар мавжуд. Булар семиотикада тасвирий манба дейилади. Улардаги ашёси формаси, ранги аниқ кўринади. Семиотика буни иконик манбалар дейди. Уларга тасвирий санъат асарлари (расм, графика, бадиий плакат, ҳайкалтарошлик) киради. Схематик тасвирга эга булган чизмалар, режалар, карталар, аниқ размер, геометрик форма тўғрисида аниқ маълумотлар бера оладиган турга кириб схематик тасвир дейилади

Ёзма манбалар аниқ - кўринишлар орқали эмас — белги — сўз рамзи бўлиб хизмат қилади. Ёзма манбалар кенг маълумот берган олади. Уларга хроникалар, йилномалар, конунчилик ҳужжатлари, сенатистик — далиллар, илмий ишлар, ноёб китоблар ва бошқалар киради.

Ёзма манбаларни уч гуруҳга бўлиш мақсадга мувофиқ.

1 Қонуний, сиёсий, статистик, олимлар тадқиқот-лари ва бошқалар

2. Эстетик эвк берувчи бадиий адабиёт.

3. Публицистик, мемуар, хроника йилномалар.

Фоноёзув ва микрофильмлар ҳам катта аҳамиятга эга.

Бу маибаларнинг энг қадимгиси моддий манбалар бўлиб, кейинчалик тасвирий ва белги — рамз натижасида ёзув келиб чиққан.

Ашёвий. тасвирий, ёзма манба ҳар музейда бўла олади. Фоноёзув ва кинофильмлар кам учрайди. Музей предметининг қанчалик қимматт эга эканлигини аниқлашда уларнинг асл нусхасига. фактнинг илмий ва ижтимоий аҳамиятига, ипюнчилигига, ҳажмига, исботлилигига, бажариш санъатида. итетик хусусиятига, сақланиш даражасига эътибор берилади. Предметнинг қандай материалдан қилинганлиги эмас, бажарилиш санъатида каралади

Типли предметлар — кўплаб чиқариладиган саноат ашёсидан олинади.

Йирик музей предметлари — камёб чиқарилади.

Музей предметлари — экспозициянинг асосий ядроси ҳисобланади. Экспозицион материаллар бир неча турда бўлади

Музей предметлари — маданий тарихий ёдгорликларни. барча типдаги тарихий манбаларни, ўз ичига олиб экспонат ролни бажаради. Бунга фотоҳужжатлар ҳам киради.

1 Лшёвий манбалар

2. Тасвирий материаллар.

3. Ёзма манбалар.

4. Ҳужжат фономатериаллари.

13. МАВЗУ. МУЗЕЙНИНГ ИЛМИЙ МАЪЛУМОТНОМА ЛНПЛАТИ.

РЕЖА:

1. Умумий тушунчалар

2. Каталоглар тизими

3. Йўлқўрсаткичлар тузуми

АЛЛБИЁТЛЛ!"

1. Вопросы музееведения Вып. 2, Т., 1968.

2. Мозийдан садо журнали

3. Музееведение. Музеи исторического профиля. М., .1988.

4. Содиқова. Н. Маданий меросимиз хазинаси. Т., 1981.

Музей ашёларига илмий — маълумотнома апаратини тузит иши музей ишининг муҳим таркибий қисмидир. Ашёлардан имкон қадар самарали фойдаланиш учун улар ўрганилиб, таҳлил қилинио ҳужжатларнинг таркиби, мазмуни манзили тўғрисида маълумотлар қисқа умумлашган шаклга келтирилади

Ҳар бир музейда ашёларни каталоглаштириш ишлари амалга оширилади. Каталоглар тузиш схемаларини ишлаб чиқиш, ҳужжатларни топиш, танлаб олиш, баён қилиш, шунингдек каталоглар турларини, уларни тузиш усулларини аниқлаш каталоглаштириш предмети ташкил этади.

Каталоглар тармок. мавзу, муаммо, масала, фамилиялар. саналар бўйича бирлаштирилган ҳужжатлар ҳақидаги маълумотлар каталогдаги бўлимлар, бўлинмалар, мавзулар ва бошқа бўлақларни ташкил қилади.

Каталоглар икки хил қоидага асосан тузилади:

1. Мантикий тузилишдаги каталоглар (бунда маълумотлар чан гики и боқланади) Бунга систематик, хронологик(даврий) мавзулар асосида тузилган каталоглар мисол бўла олади

2. Алфавит тузилишли каталоглар, мантикий боғланмаган ҳолда тузилади

Музей ишини осонлаштириш учун тузилган каталоглар бир фонд еки мавзу, умуман музей ашёлари учун ҳам тузилиши мумкин

Йўл кўрсаткичлар ҳам музей ишини осонлаштиришга хизмат қилувчи илмий маълумотнома апаратидир.

Музей иши тарихига назар солсак илмий — маълумотнома апаратини яратишга салмоқли хисса қўшилди.

Ўз ФА М.Т. Ойбек номидаги Ўзбекистон халқлари тарихи музейидаги тарихий воқеаларга оид ёдгорликларни НГ характерли коллекциялари каталоги нашр этила бошланди. Музейнинг илмий архивида 19 асрдан бошлаб то шу кунларгача Ўрта Осиё территориясидаги тарихий воқеаларни ифодаловчи 12 чингдан зиёд хужжатли материал бор.

«Ўзбекистон каштачилик каталоги» да Фарюна, Самарканд Бухоро, Шахрисабз сўзаналари, «19—20 асрлар узбек заргарлик буюмлари каталоги» да эса 80 предметнинг маҳаллий номи баёни, материали, ижро техникаси ва нақш намуналари берилган.

Этнографик каталоглардан ташқари нумизматикага дойр «Ўзбекистон халқлари тарихи музейи фондидаги 14 — 15 асрларга оид Ўрта Осиё тангалари» каталоги ҳам нашрга тайёрланди. Бу каталогга қумуш тангаларнинг 273 хили киритилган, 27 хил танганинг чиқарилган жойи ва йили, тангалардаги ёзувлар баёни берилган. Бу тангалар асосан, Ўрта Осиё шаҳарларида, Темурийлар ҳукмронлиги даврида ва уларга қаршли территориялар — Лфғонистон, Эрон, Ирок, Туркия, Сурия, Озарбайжон ва Лоғистонда зарб этилган.

Нашрга тайёрланган «Музейда сақланаётган архив хужжатлари, қўлёзма асарлар ва тошбосма китоблар каталоги» да тарих, адабиёт, санъат қонунчилиги ва фалсафага оид қўлёзмалар, шунингдек. ҳунармандчиликнинг ривожланиши билан боғлиқ трактатлар, Ўрта Осиё давлатларининг муайян мамлакатлар (Россия, Ҳиндистон, Лфғонистон, Туркия) билан дипломатик савдо муносабатларига бағишланган хужжатлар, ер—сув муносабатлари, вақф ва бошқа хужжатлар узбек, рус, форс ҳамда тилларида берилган. Бундан ташқари, ундан Ўзбекистон, Ҳиндистон, Петербург, Қазон, Қрим шаҳарларида метрографик усулда нашр этилган китоблар ва Ўрта Осиё халқларининг ижтимоий — фалсафий ҳамда сиёсий тафаккурини ифодаловчи ўзбек, татар, форс, араб тилларидаги китоблар ҳам ўрин олган.

1951 йилдан бошлаб «Ўзбекистон халқлари тарихи музейи ишлари» деб номланган тўплам музей томонидан чиқарилмоқда.

1951 йилда **iiiKK.ui** биринчи тўплам асосан музей фондларидаги Ўзбекистон аҳолиси ва территориясига дойр тарихий, этнографик, археологик ва антропология материаллардан иборат эди. 1954 йили ана шу ишларнинг иккинчи тўплами нашрдан чиқди. Бу тўпламда чўзейдаги археологик фондларга оид мақолалар қўпчилиги ташкил этди. 1958 йили мазмуни ва мақолалар сонига Қарағанда аввалгиларидан анча йирик бўлган учинчи тўплам нашр этилди. 1963 йили тўртинчи тўплам ўрнига музейнинг тарихшунослик ва музейшунослик характерига оид илмий — тадқиқотчилик фаолиятини очиб берувчи 16 мақолани ўз ичига олган «Ўзбекистон тарихига оид материаллар» деб номланган Ўзбекистон халқлари тарихи музейининг мақолалар тўплами босмадан чиқди. 1966 йили музей коллективининг этнографик ва илмий — тадқиқот ишлари. ашёвий ёдгорликлар фондининг археологик коллекциялари баён қилинган «Ўзбекистон тарихига оид материаллар» нинг навбагдаги сони нашр этилди. Унча катта бўлмаган танаффусдан сўнг 1973 йили «Ўзбекистонда музей қурилиши тарихидан», ва «Сўз тарих ва маданият ёдгорликлар и га» деб номланган икки тўплам нашрдан чиқди.

Ўзбекистон музейлари ўзлари нашр этган йўл кўрсаткичлари орқали ҳам ўз экспонатларини тарғиб қилдилар. Масалан: 1956 йили Ўзбекистон халқлари тарихи музейи «Музей заллари бўйлаб йўл кўрсаткич» нашр этди. Кейинчалик музей экспозициясидаги қайта қурилиши муносабаги билан 1961 йили у қайта н^кшр қилинди. 1956 йили Фарюна вилоят ўлкашунослик музейининг илмий — тадқиқот ва йиғув тўплов фаолиятига қисқача таъриф берилган йўл кўрсаткич босмадан чиқди. 1957 йили Наманган музейи «Заллар бўйлаб қисқача йўлланма» ни нашр этди.

1967 йили Марғилондаги Й.Охунбобоев музейининг йўл кўрсаткичи нашр этилди.

1971 йили Ойбек номидаги Ўзбекистон халқлари тарихи музейининг энг диққатга сазовор экспонатларга илмий шарҳлар берилган «Музей заллари бўйлаб» рисоласи чон қилинди.

Музейда йиғилган ноёб хужжатлар, фото ва илмий маълумотлар асосида музей олимлари томонидан илмий альбомлар чиқарила бошланди. 1971 йили Ўзбекистон нашриёти томонидан Йўлдош Охунбобоевнинг қўп қирра, илмий ва давлат сўзбоби сифатидаги фаолиятини кўрсатувчи альбом чоп қилинди. 1977 йили гурилган кунининг 80 йиллигига бағишлаб Ўз ХКС нинг биринчи раиси, йирик давлат арбоби Ф.Хўжаевга бағишланган илмий альбом чоп этилди.

1978 йилда эса «Узбекистон халклари тарихи музейи 100 йишда» номли монографик альбом узбек ва рус тилларида чикаришди. Яна шу йили Узбекистон Маданият Вазирлиги ва Узбекистон халклари тарихи музейи илмий ходимлари хамкорлигида «Узбекистон музейлари» номли киска йул кўрсаткич чоп этилди.

Музейларнинг барча илмий тадқиқотчилик фюлияти узокка мўлжалланган режа асосида амалга оширилди ва Республиканинг 100 музейлари томонидан йўналтирилиб турилди. Музей ходимлари олиб борган илмий тадқиқот ишларининг натижалари Мамбуотда ЭБЮН қилинган кўп гонли мақолаларда уз ифодасини то иди.

(фмЛВЗУ МУЗЕЙ ЭКСПОЗИЦИЯСИ.

РЕЖА:

1. Асосий тушунчалар.
2. Тарихий музейлар экспозицияси Уларнинг қурилиш тамойиллари.
3. Музей экспозицияларининг қурилиш услуби
4. Тарихий музейлар экспозициясининг мавзуий структураси
5. Экспозицион материаллар.
6. Экспозицион комплекслар.
7. Тарихий музейларда турли экспозицияларнинг хусусиятлари

АДАБИЁТЛАР.

1. Вопросы совершенствования музейных экспозиций. М., 1981.
2. Мозийдан садо журнали
3. Музееведение. Музеи исторического профиля М., 1988
4. Научно- экспозиционная работа музея. М., 1973.
5. Художественное оформление музеев. М., 1982

Тарихий экспозицияларнинг ўз олдига қўйган мақсадлари шундан иборатки аввало кишиларда Ватанга муҳаббат туйғусини уйғотиш тарихий билимларни кенг тарғиб қилиш, илмий дунекарашни шакллантириш, маънавий, сиёсий, эстетик тарбияни кучайтаришдир. Ҳар бир давлатда тарихий экспозициялар ўз тарихи нуқтаи назаридан турлича бўлади.

Музей экспозициясининг ўзига хос хусусиятлари бор.

Биринчидан, унд¹ умумий воқеалар эмас, предметлар асосида маълум воқелик еритилади, бу эса инсонга эстетик завқ балпилайди.

Иккинчидан, музей экспозицияси асосида илмий концепция ётади. Бу концепция экспозициянинг ювий мазмунини белгилайди, музей йигимидаги предметларни танлаш принципларини. уларни гурухлашни, композициясини, тадқиқ қилишни, бадий ечимини топишни ўргатади.

Экспозиция кишиларга дам олишда, маданий хордик чикаришда қапа роль ўйнамоғи лозим.

Экспозицияни тузишда музей предмета экспозиция м'менгига яъни музей экспонатига айланади. Экспозициянинг доимий йўлдоши кўрсаткич ёзувлар бўлиб, баъзан униш ўрнини фономатериал билан гўлдирилади еки а, маштирилади. Бу барча элементлар экспозицион материаллар дейилади. Илмий концепцияга мое ҳолда экспозициянинг вазифалари, мавзуси, оадий — эстетик ечими талабга мувофиқ гурух, аштирилади. Лиикил этилади, бир — бирига боғланади. Экспозицион мат¹риаллар — экспозицион комплекларни ташкил этади. Экспозицион материаллар аниқ, чегараланган майдонда жойлашиб ўзида мавзуий ва томоша бирлигини мужассамл. нитиради.

Экспозиция материаллари турлича гурухлаштирила, и Музей предметларини тузишга ёрдамлашувчи аниқ тизимда бўлган меҳнат маҳсули. санъат предмети. табиат объекта сифатида жойлаштириш мумкин. Мазмунидан келиб чикиб илмий асосланган ҳолда гурухлаштириш, экспозицион материалларни ташкил қилиш экспозициянинг қурилиш услуби дейилади. Экспозициялар - «экспозицион залда жойлаштирилади» хар бирининг меъморий бадий ечими бўлиши керак.

Музей экспозицияси — музей коммуникациясининг асосий формаси ну mid хи обландн Вақтанча экспозиция — музей кургазмаси хам бўлиши мумкин. Кўрғазмалар — маълум сиёсий воқеаларга, юбилейларга атаб ташкил пилади. Ҳозирги лавр тўғрисида маълумоз беради.

Тарихий музейлар экспозицияларининг қурилиш принциплари холис ериталишига эътабор қараташ керак.

Музей предметлари далилий ашё тарихий фактнинг гувоҳидир. Улар тарихий вазиятни тушунтарувчи восита бўлиб хизмат ёи \.1\ди. Бундан томошабин янги маълумот ва тушунчалар олади. Музей предметлари орқа\и ннсон ўтмишини кўради, хозирга замон воқеаларини, турли мамлакатларда бўлаёпан воқеаларни ўрганади.

Тарих музейи эк¹позицияларида жамият тараққиёти, унинг турли соҳалари. аниқ тарихий воқелик камраб олинади. Аммо бу тарихий

ойна каби ёритиб бериши дегани эмас. Тарихий кургазмада аввалги ижтимоий ҳаёт қандае бўлса айнан шундай ёритилмайди. Унда музей ашёлари ўзига хос илмий тил билан воқеликни сўзсиз сўзлаб беради, ҳаётнинг энг муҳим жабҳалари диққат марказда туради. Тарихий йўналишидаги экспозициялари хилма—хилдир. Уларда мамлакатнинг бутун тарихи, ҳозирги давр урганиши акс этиши ҳам мумкин, бироқ этнографик, амалий санъат, санъат музейи ва бошқа музейларда экспозициялар фаркланади. Баъзи музейларда даврий чегара ҳам бўлиши мумкин. (археология музейларида). Кўплаб экспедицияларда маълум шаҳар тарихи, иқтисоди маданияти ҳам ёритилиши мумкин. Кишилар севиб тамоша қилган музейлардан бири бу— Тарихий воқеалар, қахрамонлик, буюк арбобларга атаб бунёд этилган мемориал музейлардир. Экспозиция яратишининг гамойилларидан бири илмийликдир. Унда жамият тараққиети илмий асосланган бўлади. Бундан тарихийлик тамойили келиб чиқади Экспозициялардан миллий ғоя, миллийлик яккол ифодаланиб туриши керак Ҳозир тарих музейларида эски синфий қарашларга асосланган экспозициялар тузилмайди, балки жамиятнинг оддийдан мураккабга ривожланиш қонуниятлар ҳисобга олиниб, кишиларда ҳамма илмий тасаввур қолдириш, ҳам дам олиш ни тўтри ташки, \лаштириш мақсад қилиб олинади

Экспозиция яратишда иккинчи тамойил— ашёвийликдир Бунда музей соҳаси эътиборга олинмоқда. Маълумки музей ашёлари—асл манбалари асосида улардан бир—бирига боғланган экспозициялар тузилади. Экспозициянинг асосини ҳам музей музей ашёлари ташкил этар экан. унинг асл ашё, айни санъат асарлари ч и М I , iii о кўгарилганлигига ҳам эътибор қилинади. Музей ашёси экспозицияда икки хил вазифани бажаради. Биринчидан, у тарихий воқеликни тушунтирувчи тарихий фактни исботидир», чунки у ўша даврнинг тилсиз |uvoxi. маҳсулидир. Бу эса тамошабинни тўлқинлантириши табиий Иккинчидан тамошабин музейда тарих билан юзма—юз туради, ҳозирги замонда турли лавлатларда содир бўлаётган воқеалар, ютуқлар билан танишади. Бу эса кишида узок ўтмишдан хабар берувчи асл ашёлар эмоционал туйғуларни уйқотади Экспозиция тузишнинг яна бир тамойили оммавий қомуникация гамойилидир. Чунки музейга ҳар—хил ижтимоий табақаларга хос кишилар ташриф буюрадилар. Шуни назарда тутган ҳолда экспозиция ўртача ҳолатда тузилиши керак экспозицион материалларни жойлаштиришда ҳар—хил услуб ва режа қўлланилади- Биринчи режада эътиборни жалб қи \адига1 экспонатларни жойлаштириш мўлжалланади. Экспозициялар

момонавий қарашлар, ютуқларга акс этиш, замой билан ҳамнафас п) мини керак.

Экспозициянинг қурилишининг учинчи принципи оммавий қоммуникация асосида қуришдир. Бу савиясидан қағъий назар ҳар бир томошабинга тушунарли бўлиши керак. Ўрта савияли томошабин экспозиция учун мавзу, фоноезув ишлаб чиқарилади. (амон билан ҳамнафас экспозициялар тайерлаш керак.

Ҳар бир экспозиция ҳар қандай илмий иш каби ўзида ўзаро боғланган ва бир бирига бўйсунадиган тизимни мужассамлаштиради Яъни экспозициянинг бугунлиги, унинг Қисмларининг қонунни боғланишини, кўргазма натижасининг муваффақиятли бўлишини таъминловчи аниқ мавзуй структурага эга бўлиши керак Экспозиция кўргазмасида унинг асосий жиҳатлари, яъни илмий қанцепция, экспозициянинг ғоявий иуналиши ва музейга ҳослиги акс этади

Мавзуй ПРуктураИЯ ишлаб чиқиш мураккаб иш бўлиб, уни илмий жиҳатлари назарда тутилади.

Ҳар бир тарих музейлари ўз вазифаси, фонди, давлаглар, регион, шаҳарлар ўргасидаги қутган урнига қараб ўзига мое келувчи экспозиция струк1ур.^сини ишлаб чиқади Масалан умумтарихий музейларда қадимдан то ҳозирги қунтача булган тарихий жараёнлар қамраб олинади. Масалан ҳар бир даврий иқтисодий— ижтимоий ўзгариш жиҳатдан даврлаштиришда аввало тарихийликка э-ътибор бериш керак. Бўлимларда ички формацион илмий даврлаштиришга, кейин унинг мавзуларига тарихий жараёнлар ривожига қараб ўзаро боғланишини таъминлаш!а эътибор бериледи.

Мавзу ёки унинг ичидаги кичик мавзулар битта ёки бир нечта экспозицион комплекслардан ташкил топиши мумкин. Бу ашё.л.фга қараб тузилади Тарихий жараёнларни акс эттиришда музейнинг ўзига ҳослиги билиниб туриши керак. Экспозицион мавзу тарихий жараёнларнинг ривожланиш ҳолатини ишонарли ҳолда музей ашёлари орқали очиб бериши керак. Бу эса тарихий жараёнларни ёритишда аниқ иўналишдир Экспозицияда унинг ашёвий салмоқи етарли ва тўлиқ бўлиши керак. Масалан ижтимоий— иқтисодий мавзуда яшаш тарзи, техникаси, ишлаб чиқариш маҳсулоғлари акс этеа, ҳарбий тарихий мавзуда эса — қуроғлар, ҳарбийларнинг қийимлари ва бошқаларга эътибор Қ^{аР}dtHArf АН Тарихийлик тамойилига қучли эътибор талаб қилинали Бу тарихий даврий тамойил дейлади Экспозицияларни тарихий—даврий ва

муаммовий килиб тузиш ҳам мумкин, аммо булар илмий асосланган ҳолда тузилади.

Музей ашёлари ва бошқа экспозицион ашёлар тегишли мавзу орқали бирлаштирилиб экспозицион комплексларни ташкил этади

Баъзан экспозицион зални экспозицион комплекс ҳам дейилади. Томошабинларга унинг фарқи сезилмайди. Экспозицион залда доминанта аниқланади, яъни асосий ғоя ва кўринишга, мавзу, алоҳида экспонатларга эътибор берилади. Қисқаси залнинг кўриниши, биринчидан тартибли кўргазмалар тасвурот қолдиради. Бу ерда кенглик ечимга комплекс — зални ташкил этиш аҳамиятли бўлиб, бунда рассом лойиҳачи асосий роль ўйнаши керак.

Бу кўпинча ички зал комплексига тегишли.

Экспозицион мавзудан фарқланиб экспозицион комплексларда турли масштаб ва турли характердаги воқеаликлар ёритилади. Экспозицион комплексни ташкил этиш музей йиғимига ботлик, Турли давр ва воқеаликни ёритса — да бир — бирига узвий боғлиқлик бўлиши керак.

Экспозицион комплексларда барча ашёлар олинмай, ичидан энг ишонарлиси танлаб олинади. Экспозицион комплексда ҳаётий воқеаликнинг турли томонлари ёритилади. Ҳозирги даврда комплекс — ансамбллар алоҳида аҳамият касб этади.

Буларда ҳаётий комплекслар ядро ҳисобланади

15. МАВЗУ. ЭКСПОЗИЦИЯНИ ЛОЙИҲАЛАШНИНГ ИЛМИЙ АСОСЛАРИ.

РЕЖА:

1. Экспозиция яратиш босқичлари.
2. Экспозицион ёрдамчи материаллар
3. Тематик режа.

ЛАДБИ СТЛАР:

1. Вопросы совершенствования музейных экспозиций М., 1981.
2. Вопросы экспозиционной работы краеведческих музеев. М. 1979.
3. Клинке. К. Р. Художественное проектирование экспозиций. М. 1979.
4. Михайловская. А. И. Музейное экспозиция. М., 1964.
5. Музееведение. Музей исторического профиля. М., 1988.

Музей экспозиция! уни яратиш мураккаб жараён бўлиб, унинг тўғри лойиҳаланиш ишининг ютуғини оширади.

Экспозицияни илмий тайёрлаш музей жамоаси, маъмурияги, жамоат ташкилотлари. Музей Илмий Кенгаши, турли соҳа олимларидан қапа би/лим ва заҳриба талаб этади.

Унинг ҳар бир босқичи дирекция ёнида муҳокама этилади. Чунки бу жараёнга экспозиция муаллифларидан ташқари жамғарма ходимлари, услубиятлари, тшпвиқот булимлари бошлиқлари, мугахассис олимлар гақлиф этилади.

Экспозицион кўргазмали иш музей фаолияти нланлаштиришининг ЭНГ асосий объектларидан ҳисобланади

Перспектив ва йиллик режаларда экспозиция ва кўргазмаларнинг мавзуи, навбати, ташкил этилиши вақги аниқ кўрсатилади.

Музей экспозициясини ярапиб икки босқичда амалга оширилади:

1. Лойиҳалаш.
2. Амалга ошириш

Лойиҳалаш уч ўзаро боғланган элементдан ташкил топади:

1. Илмий
2. Бадиий.
3. Техник иш.

Давр талаби ва эҳтиёжидан келиб чиқиб экспозициянинг умумий мавзуси танланди. Бунда музей тармоғи, ихтисослашуви, ўзига хос жиҳатлари эътиборга олинади. Мавзу музей раҳбарияти томонидан тасдиқланди

Манбалар ўрганилиб экспозиция асослари яратлди. Назижада экспозициянинг илмий концепцияси ишлаб чиқилади, бу эса ўз навбатида экспозиция фикрини ташкил этади. Бу эса экспозиция ҳақида энг умумий тасаввурларни беради.

Унда экспозициянинг ғоявий — сиёсий ҳолати. илмий моҳияти, ҳамда меъморий бадиий ечимининг умумий ғоялари ишлаб чиқилади. Экспозицияни ташкил этиш жойи аниқланади. Экспозицион зал ҳам ҳужжатда кўрсатилади.

1. Музей ашёлари — тарихий маданий ёдгорликлар, барча турдаги тарихий манбалар. Бунга фотохз/жжатлар ҳам қиради
2. Музей ашёларини ишлаб чиқариш — экспозицияга қиризлиши керак бўлган ашё, аниқ тартибда ишлаб чиқилади.
3. Экспозицион илмий — ёрдамчи материаллар тарихийликнинг акс эттирувчи музей ашёларни тушунтириб беради.

4 Текстлар ва фоношархлар Булар экпонатлар ҳақида туйунчалар беради ҳам \а экспозициянинг ғоясини туйгунишга ёрдам беради.

Экспозицияда кўрсаткичлар ҳам жойлаштирилади

Мавзунинг тўлақонли очиб берилиши учун баъзи музей ашёларини ишлаб чиқиш ҳам мумкин Ёки уни асл нусхасини ўрнини босувчи ашё ишлаб чиқарилади. Музей ашёси асл нусхага мое холла ишлаб чиқарилади. Ўлчами, ранг, тайерлаш техникаси ва бошқалар аниқ мое тушиши керак. экспозиция музей йигими асосида ташкил қилинган, аннотацияда асл нусха музей фондида сақланаётгани айгилади. Асл нусхалар вақтинчалик залда қўйилиб, иккилиги билан ўлмаштирилиб турилиши ҳам мумкин.

Экспозиция учун махсус музейдан ташқари объектларининг модели ёки макети тузилиши мумкин Буларга бинолар ва ҳажми катта ашёлар киради (Меъморчилик обидалари. шаҳар қурилиши, монументлар, саноат қорхоналари, мемориал уйлар, интерьерлар ва бошқалар) Экспозицияга ашёнинг илмий реконструкциям. Ёзувлар, режалар; тасвирларнинг қайта таъминланганлиги ҳам киритилади. Бунга ҳужжатлар ва уларнинг иккиликлари ҳам қўшилади

Экспозицияда ашёнинг иккилигини қўллаш музей спецификацияга таъсир қилмайди

Музейда йўқ тасвирий ашёларни ишлаб чиқариш ҳам муҳимдир

Экспозиция аҳамиятини оширишда илмий ёрдамчи материаллар муҳим роль уинайди. Илмий асосда ишлаб чиқилган ердамчи материаллар экспозициянинг тарихий мазмунини тушунишга ёрдам беради. Карталар, диаграммалар, схемалар бунга мисол бўла олади. Карталар у ёки бу ҳолатнинг географик тарқалишини диаграммалар орқали тарқалган тасвирий таққослашни, схемалар алоҳида факт ва воқеаларни фарқи ва алоқасини тушунтиради. Алоҳида музей ашёларининг қурилишини тушунтириш учун баъзан режа ва чизмалар ҳам қўлланилади.

Тарихий экспозицияларда ижтимоий — иқтисодий, этногарфик, сиёсий, ҳарбий—тарихий, биографик карталар ҳам тузилиши мумкин. Оригинал карталар илмий асосланган ҳолда тузилади ва махсус услубни талаб этади.

Диаграммалар (таёксимон. линойкасимон, доирасимон. секторли) ривожланиш динамикасини тушунтиради. Масалан иқтисодий ва маданий ривожланишда бу қўл келади

Давлат аппарата, қорхона структураси схемалар асосида берилади. Карта, диаграмма ёки схема билан комбинациялашган

ҳолатда ҳам қўлланилади. Масалан, улканинг экспорт маҳсулоти карта—схемада, картадиаграммада эса улканинг экин салмогини аниқлаш мумкин.

Экспозиция учун рақам таблицаларини ҳам киритиш мумкин Улар ашё ўрнини босмаслиги лозим Шунинг учун ҳам ёрдамчи материаллардан кенг фойдаланилмайди. Кўргазма режаси материалларни ўргвНИШ ва танлашга қараб бир неча усулда ишлаб чиқилади

1) Темагак — қисқа ва кенг. 2) Кўргазма режаси — чизмалар билан экспонатларнинг рўйхати, материалларниш барчасининг жойлашганлигини кўрсатиш, янги экспонатларни тушунтириш матни билан таъминлап

Темагак режа кўргазманинг вазифаси ва унинг мақсадини шакллантиради. Ҳар бир экспонат бошқалар билан боғлиқ суратда Қурилади. Ўзаро боғлиқлик мақсадга тобелик тематик режанинг зарурий шартидир Воқеа ва ҳодисани ифодалаш учун экспонатлар «урини танлаш ҳам, асл нусхалар ва қўшимча экспонатлар ердамида кўргазма мазмунини очиб бериш ҳам шу режада ўз аксини тониши керак.

Режада бутун бўлим ва ҳар бир мажмуанинг етакчи муаммоларини ажратиб кўрсатиш лозим. Лекин режани тузаётганда уни ҳаддан зиёд батафеил мажмуаларга булиб чашлаш ва ўга муфассаллаштириш фикрини асосий ғоядан чалғитади. Шунинг учун ғояни муфассал баён қилувчи материалларнинг бир қисмини қўшимча материаллар, альбомлар ердамида епиқ режада бериш мумкин Вазифа белгилаб олингандан сўнг кичик бўлимлар мажмуаларининг рўйхати тузилади Улар тезислар шаклида бўлади.Кўргазма структуралари график усулда ифодаланади Бош тематик режа музейдаги барча бўлимларнинг мазмунини ҳисобга олган ҳолда тузилади

Режада маҳаллий ва марказий материаллар нисбагини ва ҳажмини белгилаш ниҳоятда муҳимдир Режада билимлар, мажмуаларнинг жойлашиши, хоналарнинг узунлиги, кенглиги. майдони схемали суратда кўрсатилади ва ҳар қандай иўргазма конкрет хонага мўлжаллаб лойиҳалаштирилади Кенг тематик режа бўлажак кўргазма мазмунини батафеил баён этади ва иҗ' билан бирга материалларни узул—кесил тўплаш учун вазифа ролини ўтайди. Махсус қарготекалар тузилади. Унда анотация қи линган библиография нашр қилинган манбалар ва қўлёзма манбал.)нинг кўчирма ҳамда конспектлар, газеталардан қирқиб о./инган матеу)иаллар. журнал, китоб ва фототекалардан олинган безак

материаллар ўрин олади. Карточкалар тематик режага мувофик, мавзулар бўйича жойлаштирилади. Агар кўргазма учун материалларни бир неча ташкилотдан олиш мўлжалланган бўлса ташкилотларда маслаҳатчиларнинг манзиллари, телефонлари ва исми— шарифлари ёзилган картотекалар тузилади. Экспонатлар картотекасида уларнинг ҳар бирлари тўғрисида барча маълумотлар йўлланади, Материалларни ўрганиш билан бир вақтда илмий — тадқиқот ишлари ҳам олиб борилади. Кенг тематик режада кўргазма мазмуни янги маълумотлар билан чуқурлаштирилади.

Илмий асосланган экспозиция лойиҳаларидан қуйидагича ҳақсад кўзда тутилади:

- оз фурсатда оммата маълумотларни кенг ва ишонарли, ҳамда жонли етказа олиш;
- илмийликка, ҳолисликка, тарихийликка асосланиш;
- омманинг талаб ва эҳтиёжини тўғри қабул қилиш, оммабон экспозициялар тайёрлаш;
- экспозициянинг меъморий — бадиий ечимини тўғри топиш;
- оммага психологик, педагогик ва фалсафий, ҳиссий таъсир эта олиш ва бошқалар

Экспозициянинг муваффақиятли чиқиши аввалдан лойиҳаланган илмий услубга боғлиқки, бу жиҳат музейшуносликда катта аҳамият касб этади.

16. МЛВЗУ МУЗЕЙ ЭКСПОЗИЦИЯСИНИНГ МЕЪМОРИЙ ЎЛДИЙ ЕЧИМИ.

РЕЖА:

1. Асосий замойиллар.
2. Меъморий — бадиий ечим
3. Экспозицион ансамбль.

АДАБИЁТЛАР:

1. Вопросы совершенствования музейных экспозиций. М. 1981
2. Дмитриева НА. Изображение и слово.
3. Клике К.Р. Художественное проектирование экспозиций. М., 1979.
4. Михайловская А.И. Музейная экспозиция. М., 1964.
5. Мозийдансадо 1999, №1-2.
6. Музееведение Музей исторического профиля. М., 1988.

Музейлар ишининг нечоғли самарали бўлиши музейларда ишлаб чиқм.п! меъморий — бадиий лойиҳага ҳам катта роль ўйнайди.

Музей санъат ашёлари сақланадиган муассаса экан, бунда гузаллик, илмийлик, тарихийлик, ҳолисликка катта эътибор беришни талаб этилади.

Экспозициянинг меъморий — бадиий ечимига услубий асос қилиб замонавий эстетика фани ютуқлари олинади. Аммо меъморий — бадиий ечим музей экспозицияси мазмун ва шаклига мого тушиши керак. Бу тамойил бузилса фақат шакл келиб чиқиб асл манба - ашёларнинг моҳияти очилмай қолиши мумкин

Замонавий экспозициянинг энг оптимал турларидан бири бир — бири билан боклик ансамбл (мажмуалар) ярашшдир.

Шуни алоҳида гаъқидлаш жоизки, меъморий — бадиий ечим • ннёларининг асосий ғоя ва моҳиятига мутлақо мого тушиши керак.

Рассом воқеликни, тарихни, тарихий жараёнларни чуқур билиши керак бўлади Шу асосда турли фантазиялар яратилади

Бундан ташқари бадиий лойиҳалашда рассом психологи ва педагогикани.инсоннинг психофизик ҳолатларини ҳам ҳисобга олиш и керак.

Чунки асл ашёлар санъат асарлари бўлиш билан бирга умуминсоний қадриятлар ҳамдир. Демак музейда ашёларни «ўзлатиш» нафақат ўша ашёнинг мазмун ва моҳиятини очиб бериш, балки тарихий жараёнларни етказиб бериш, бу орқали кишиларда санъат ва маърифатга муҳаббат уйғотиш ҳамда тарбиялашдир. Музей экспозицияларининг зерикарли бўлмаелиги кўпроқ меъморий —бадиий ечимга боғлиқдир.

Яна III\ни- и муҳимки, экскурсовод ва фильмлардан ташқари деярли барча экспозициялар кўз билан кўриб, тушунилади. Томошабин чарчаб қолмаслиги. зерикарлиги учун рассом турли услубларни қўллаши керак бўлади.

Экспозициялар яратишда расеомнинг энг илғор услубларидан бири ижодийлик услубидир

Агар рассомда и.злаиш, г<Идқиқоғ ва малака канча кучли бўлса экспозиция ҳам шунчалик чиройли ва илмий чиқади

Экспозициялар меъморий — бадиий ечимда музейнинг жойлашиши ва қурилиш услуби, залита эътибор берилади Бир музейга ишланган меъморий - бадиий ечим иккинчи музейга мого гушмаслиги мумкин

Меъморий — бадиий ечим мавзунни тўлақонли ва зерикарсиз тушунтириш билан бирга кишиларда эмоционал туйғуларни. завк оД\ириш ҳисеини уйғотишни ҳам ўз зиммасига олади.

Экспозицион ансамбль деганда биз маълум кенгликда жойлашган (бино ичида ва очик осмон остида) ашёларнинг ранги.

ёруғлиги, пластик ва драматургик уйғунлашган композициясини тушунамиз.

Экспозицион ансамбл яратишда асосий, ишончли ашёларни ганлаш, иккинчи даражалиларни ажратиш ортиқчаларини олиб ташлаш, томошабинга туپлуниш қийин бўлган ашёларни тушунишнинг осон йўлини излаб тонишга эътибор қаратилади.

Бир сўз билан айтганда ашёларни ўзаро алоқалари, ичидаги энг асосийси ва мажмуавий бўлишини таъминлаш бадий - экспозицион образ ярашшнинг асосини ташкил этади.

Экспозицияларни турли залларда жойлашгариш учун бош ечим ишлаб чиқилади

Унда ашёларнинг хусусиятлари, залларнинг қурилиш услуби, ёруглик ва бошка жихатлар ҳисобга олинган бўлади

Умуман айтганда томошабинларда илмий малака ошириш, дам олдириш, эстетик завқ олдириш асосан меъморий — бадий ечимга боқлик бўлади.

М У Н Д А Р И Ж А

1 Кириш. Фаннинг предмета, мақсад ва вазифалари	3
2 Ўзбекистонда музей иши тарихи Туркистонда дастлабки музейларнинг вужудга келиши	°
3 1917-1941 йилларда музей иши тарихи ва ёдгорликларни асраш	14
4 1941 -80 йилларда Ўзбекистонда музейлар ва музей иши	23
5- Мустақиллик даврида музейлар ва музей иши	33
6. Ижтимоий маданий институт сифатида музейнинг умумий тавсифи	40
7 Музейларнинг илмий - тадқиқотчилик фаолияти	42
8 Давлат музей фонди	44
9 Музей'фондларини тўлдириш	47
10. Музей ашёларини ҳисобга олиш	51
11. Музей фондларини сақлаш	54
12. Музей ашёларини ўрганиш	56
13. Музейнинг илмий маълумотнома аппарати	59
14.Музей экспозицияси	62
15.Экспозицияни лойиҳалашнинг илмий асослари	66
16.Музей экепозициясининг меъморий — бадий ечими	70

426>0 ^oo

Ўлжаева Шохистахон Мамажоновна

МУЗЕЙШУНОСЛИК
(Ўқув қўлланма)

Нашрга рухсат этилди 14.05.02. Формат 84x108 1/32 Ёзма
қоғоз. Шартли босма табок 4,6. Адади 150 нусха. Буюртма №005.

ЎзМУ Тарих факультети кичик босМахонагида нашр этилди.
Тошкент, Навоий - 36.